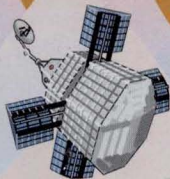

આપણો સંસ્કાર વારસો

પૂ. શ્રી આત્માનંદજી

શ્રી

શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર આધ્યાત્મિક સાધના કેન્દ્ર

આપણો સંસ્કાર વારસો

: લેખક :
પરમ શ્રદ્ધેયશ્રી આત્માનંદજી

: પ્રકાશક :
શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર આધ્યાત્મિક સાધના કેન્દ્ર
(શ્રી સત્શ્રુત-સેવા-સાધના કેન્દ્ર સંચાલિત)
કોળા - ૩૮૨ ૦૦૭ (જિ. ગાંધીનગર, ગુજરાત)
ફોન : (૦૭૯) ૨૩૨૭ ૬૨૧૯/૪૮૩
ફેક્સ : (૦૭૯) ૨૩૨૭ ૬૧૪૨
E-mail : srask@rediffmail.com

: પ્રકાશક :

જયંતભાઈ એમ. શાહ, પ્રમુખ
શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર આધ્યાત્મિક સાધના કેન્દ્ર
કોબા - ૩૮૨ ૦૦૭ (જિ. ગાંધીનગર, ગુજરાત)
ફોન : (૦૭૯) ૨૩૨૭ ૬૨૧૯/૪૮૩
ફેક્સ : (૦૭૯) ૨૩૨૭ ૬૧૪૨

આવૃત્તિ	નકલ સંખ્યા
ચોથી	૧૫,૦૦૦
પાંચમી આવૃત્તિ	વિ.સં. ૨૦૬૨ ૨૦૦૦

મૂલ્ય : રૂ. ૧૨/-

: ટાઈપસેટિંગ :

: મુદ્રક :

શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર આધ્યાત્મિક સાધના
કેન્દ્ર, કોબા જિ. ગાંધીનગર,
ગુજરાત
ફોન નં. ૨૩૨૭ ૬૨૧૯-૪૮૩

ભગવતી ઑફસેટ
૧૫/સી, બંસીધર એસ્ટેટ,
બારડોલપુરા
અમદાવાદ-૩૮૦ ૦૦૪
ફોન નં. ૨૨૧૬ ૭૬૦૩

સહજ

બાળપણથી જ એક એવી લગની લાગી હતી કે જીવનમાં શ્રેષ્ઠ વસ્તુ પ્રાપ્ત કરવી. એ કંઈક અપૂર્વ હોય, દુર્લભ હોય અને છતાં શાશ્વત હોય. જે પ્રાપ્ત કર્યા પછી અન્ય કશું પામવાની ઇચ્છા રહે નહીં, કારણ કે આપણે જે પ્રાપ્ત કર્યું હોય તેનાથી વિશેષ અને મહાન આ વિશ્વમાં કંઈ હોય જ નહીં. જીવનમાં સદૈવ આવો અભિગમ અને ઉદ્ધમ રહ્યો.

આ વાત સાત-આઠ વર્ષની ઉંમરે કંઈક અસ્પષ્ટપણે અને ૧૪-૧૫ વર્ષની ઉંમરથી સ્પષ્ટપણે સાકાર થવા લાગી અને મા સરસ્વતીની ઉપાસના સહિત પરમાત્મા-સદ્ગુરુની શરણાગતિથી તેનો ઠીક-ઠીક પ્રારંભ થયો. પછી તો આ સફર ચાલુ જ રહી. વચ્ચે કાંટાં-કાંકરા, ખાડા-ટેકરા અને પોતાની પણ કાંઈક નબળાઈઓ આવી જતી. આવું બધું બનવા છતાં, આજે ૬૮ વર્ષની શરીર-અવસ્થામાં સ્વચ્છ, વિવેકી અને સ્વપર-ઉપકારી જીવનનો જે પણ કાંઈ સ્વલ્પ આનંદ અનુભવાય છે તે સંત-સદ્ગુરુઓ અને તેમની દિવ્ય વાણી અને કૃપાનો પ્રસાદ ગણું છું.

સામાન્યપણે છેલ્લા લગભગ ૪૫ વર્ષોમાં જે કાંઈ લેખન, વાંચન, સ્વાધ્યાય, ભક્તિ, પ્રવચન, વીર્યયાત્રાદિ સત્સાધનો જીવનમાં આત્મસાત્ થયાં, તેથી સ્વહિત-સન્મુખતા વિશેષપણે સારી રીતે સિદ્ધ થઈ. આમ છતાં છેલ્લા દસેક વર્ષોના અનુભવનું તારણ કાઢું તો એમ લાગે છે કે આજના સમયમાં જનસમૂહ અને

જિજ્ઞાસુ બંનેમાંથી કોઈ પણ વર્ગ સાચી આધ્યાત્મિકતાને પચાવવાની તત્પરતાવાળું મળવું નથી. પરિણામે માત્ર અધ્યાત્મ-પાથેય પીરસવા કરતાં રોજબરોજના જીવનમાં ઉપયોગી અને ઉપકારી થાય તેવા કેટલાંક વ્યવહારુ મુદ્દાઓનું આલેખન કર્યું છે. જીવનની સામાન્ય શુદ્ધિ, સદાચાર અને સદ્ગુણોના અંશો, કૌટુંબિક, સામાજિક કે સંસ્થાકીય જીવનમાં નાના-મોટા સાથે મન-વચન-શરીરનો વ્યવહાર રૂડી રીતે કરવાની કળા, ધંધો-ખેતી-વ્યવસાય-નોકરી વગેરે કરતાં કરતાં પણ કેવી જાગૃતિ રાખવી તેની સાચી સમજણ; બાળકો અને નવી પેઢી સાથે કેવો અને કેટલો વ્યવહાર રાખવો અને જીવનવિકાસ માટેનો પાયારૂપ અભિગમ તેમજ વર્તન કેવા રાખવા કે જેથી સત્યાગ્રહ આવે. આમ કરવાથી મનુષ્ય સારો માનવ, સજ્જન કે પ્રાથમિક ભૂમિકાનો જિજ્ઞાસુ બને એ હેતુથી, અનુભવાયેલા તથ્યોને સાદી ભાષામાં વખ્યાં છે.

ભવાંતરોના આર્ય-સંસ્કારોના પ્રભાવને કારણે તેમજ બાળપણથી ભારતીય પદ્ધતિના ઉછેર અને વાતાવરણની સ્વીકૃતિને લીધે, આ કૃતિમાં ભારતીયતાની છાપ વિશેષ જોવા મળે છે, પરંતુ આ કૃતિના સૂક્ષ્મ અભ્યાસીને તરત સમજાઈ જશે કે તેમાં મૂળભૂત માનવીય અને અધ્યાત્મપ્રેરક અભિપ્રાયો તેમજ આચાર-વિચારોની એવી રજૂઆત થઈ છે કે જે માનવમાત્રને જીવનના ઉન્નત મૂલ્યો તરફ લઈ જવાની દ્રષ્ટિ પ્રદાન કરી તેના અંતિમ ધ્યેયરૂપ પરમાત્મદર્શન માટેની ભૂમિકા તૈયાર કરવામાં સહજપણે ઉપકારક બની શકે છે. તેમાં દેશ,

વેશ, ભાષા, ધર્મ, કાળ, નાત-જાત કે ઊંચનીચના ભેદ નથી. તે લૉસ-એન્જલિસથી ટોકિયો સુધીની વર્તમાન દુનિયાના પ્રત્યેક પ્રગતિશીલ માનવને સાત્ત્વિક પ્રેરણાના પિયુષ-પાન કરાવશે એવી ભાવના છે.

અત્રે પ્રસ્તુત પાથેય તદ્દન સરળ અને રોજબરોજના બનાવો અને સંજોગોને ખ્યાલમાં રાખીને જ રજૂ થયું છે. તેમાં તત્ત્વજ્ઞાન કે અધ્યાત્મજ્ઞાન લેવામાં આવ્યું નથી. આમ છતાં દરેક કક્ષાના મનુષ્યોને તેમાંથી કશુંક સારું ગ્રહણ કરવાની પ્રેરણા મળે અને જીવનમાં શાંતિ, સમાધાન, વાત્સલ્ય, હૃદયની વિશાળતા, આચાર-વિચારનો પરસ્પર પ્રભાવ, માનવમાત્રની મૈત્રી, પ્રભુભક્તિની ઉપયોગિતા અને ભાવોની નિર્મળતા પ્રત્યે સભાનતા આવે તો ભવિષ્યમાં સાચી આધ્યાત્મિકતા માટે પ્રીતિ જાગે, આમ વિચારીને સુસંસ્કારોને જીવનમાં વણી લેવાની પ્રેરણા કરી છે; તે આબાલ-વૃદ્ધ, યુવાવર્ગ, મહિલાવર્ગ અને ધાંધલ-ધમાલની આંધળી દોટમાં (Rat-Race) અટવાયેલા સૌને જરા થોભીને સ્વસ્થ થવામાં ઉપયોગી થાઓ તેવી અંતરની ભાવના વ્યક્ત કરું છું. આ પુસ્તિકાના હાર્દની પ્રાસ્તાવિક રજૂઆત આમારા આત્મીયજન ડૉ. કુમારપાળ દેસાઈએ કરેલ છે; જે બદલ તેઓને હૃદયપૂર્વકના ધન્યવાદ ઘટે છે.

ૐ શાંતિ: શાંતિ: શાંતિ:

કોબા

તા. ૯-૪-૯૮

રત્નાભાઈ

પ્રકાશકનું નિવેદન

સત્વશીલ અને જીવનોપયોગી સાહિત્ય સમાજને ચરણે ધરવાની પરંપરામાં આ મણકો ઉમેરતા સમાજમાં તેનો રણકો ગૂંજી ઉઠશે એવી ભાવના સાથે અમે પ્રસન્નતાનો અનુભવ કરીએ છીએ.

નામ પ્રમાણે ગુણ ધરાવતું આ પુસ્તક વાંચકને માટે MILE STONE ની ગરજ સારે તેવું છે. દરેક પ્રકરણની અંદર વાચકને પોતાની જ વાત હોય એમ અનુભવમાં આવે છે. આપણા રોજબરોજના જીવન માટેનું માર્ગદર્શન તેમાં મૂર્તિમંત થતું જોઈ શકાય છે, અને આ જ વાત અમારે મન પ્રસ્તુત પુસ્તકની વિશેષતા છે. વાચકને માત્ર કોરી વાતોમાં જ રસ ન હોઈ શકે, તેના વાંચનનો સબંધ વર્તમાન જીવનમાં પરિવર્તન સાથે હોવો પણ જરૂરી છે.

આ પુસ્તકની વિશેષતા એ છે કે એમાં કોઈ શબ્દોની ઝાકઝમાળ નથી, કે માત્ર શાસ્ત્રીય તથ્યોની વાત નથી; છતાં આપણા વ્યક્તિગત અને સામૂહિક જીવનમાં પરિવર્તન લાવવા માટે તે FRIEND-PHILOSOPHER AND GUIDE ની ગરજ સારે છે તેથી ખરા અર્થમાં તે “આપણો સંસ્કાર વારસો” બની રહે છે.

આ પુસ્તકના લેખક **પૂજ્ય આત્માનંદજી** સાચા અર્થમાં જીવનની સમગ્રતાના સાધક હોવાથી અને લેખન-વિચારણા અને વર્તન તેમના જીવનમાં એકરૂપતા પામેલ હોવાથી, તેમણે રજૂ કરેલ વાતો આપણા અંતરને સ્પર્શી જાય છે. જો આપણે તેમની વાતોને પચાવીશું તો આપણું જીવન પણ અવશ્ય પલટાશે અને આપણા સૌના જીવનમાં એક સર્વતોમુખી પ્રકાશનો આપણને અનુભવ થશે.

આ પુસ્તકમાં ડૉ. શ્રી કુમારપાળભાઈ દેસાઈ દ્વારા આપવામાં આવેલ પ્રસ્તાવના ઘણી બધી બાબતો આપણને કહી જાય છે, તે ખાસ વાંચી જવા અમારી નમ્ર વિનંતી છે

લી.

કોબા.

જયંતભાઈ એમ. શાહ - પ્રમુખ

૯-૪-૯૮

શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર આધ્યાત્મિક સાધના કેન્દ્ર - કોબા.

ચોથી આવૃત્તિ વેળાએ

આપણો સંસ્કાર વારસો એ નામનું નાનું પુસ્તક, માર્ચ ૧૯૯૮માં, અમે પાંચેક દિવસમાં લખેલું. સમગ્ર જીવનની બહુમુખી અનુભૂતિઓના ફળરૂપે ઊપજેલા જીવન-ઉત્પત્તિના પ્રતિભાવને તેમાં પ્રયોગની મુખ્યતાથી (Practical-View point)થી વાચા આપવાનો પ્રયત્ન કરેલ છે.

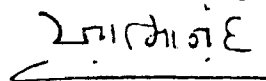
પ્રથમ આવૃત્તિની પાંચ હજાર નકલો પાંચ મહિનામાં જ પૂરી થઈ ગઈ હતી. તેની સતત માગ છેલ્લા બે મહિનાથી થતી રહેતી હતી, જેથી આ દ્વિતીય સંસ્કરણ બહાર પાડેલ છે. ભવિષ્યમાં તેમાં કંઈક ઉમેરો કરવાની ભાવના છે, પરંતુ હાલ કાર્યની અધિકતાથી તેમ બની શક્યું નથી.

ભારત અને વિદેશમાં વસતો દરેક ગુજરાતી તે વાંચે અને તે વિષે વિચાર કરે તેવી અપેક્ષા છે. ઉંમર, નાત, જાત, વ્યવસાય કે બીજી કોઈ પ્રકારની પૂર્વશરત તેના વાચન માટે આવશ્યક નથી. જરૂર છે માત્ર સંસ્કારી, ઉત્તર અને ઉમદા જીવન બનાવવાની ભાવનાની.

હિન્દી અને અંગ્રેજી સંસ્કરણો પણ નજીકના ભવિષ્યમાં બહાર પાડવાની યોજના છે. જેથી તે વિશાળ વાચકવર્ગ સુધી પહોંચી શકે.

કોબા

સર્વ જીવોનો હિતેચ્છુ

પાંચમી આવૃત્તિ વેળાએ

આપણી ભારતીય સંસ્કૃતિ અન્ય દેશોની સંસ્કૃતિ કરતાં અલગ તરી આવે છે. નિર્વ્યસનતા, કુટુંબપ્રેમ, રાષ્ટ્રપ્રેમ, સૌના સુખમાં મારું સુખ, પર્યાવરણ સુરક્ષા, નિયમિતતા, વચનપાલન, કર્તવ્યપાલન, ત્યાગ, વૈરાગ્ય વગેરે ભારતીય સંસ્કૃતિના અવિચ્છિન્ન અંગો છે. આ નાનકડા પુસ્તકમાં, ઉપરોક્ત ભારતીય સંસ્કૃતિના થોડા અગત્યના અંગો પર સંક્ષિપ્ત પ્રકાશ પાડવામાં આવ્યો છે.

ચોથી આવૃત્તિની ૨૦૦૦ નકલ પૂરી થઈ જતાં સમાજના સંસ્કારી તેમજ સંસ્કૃતિપ્રેમી વર્ગ તરફથી આ પુસ્તકની માગ ચાલુ રહેવાથી પાંચમી આવૃત્તિ બહાર પાડેલ છે.

આશા છે કે સમાજનો વિશાળ વર્ગ આ પુસ્તકમાં કહેલી વાતોને આત્મસાત્ કરી, જીવનને ઉન્નત પંથે લઈ જવાનો પુરુષાર્થ કરશે. સમાજની સેવામાં આ પુસ્તકની પાંચમી આવૃત્તિ પ્રગટ કરતાં અમે આનંદ અનુભવીએ છીએ.

ૐ શાંતિ:

સર્વ જીવોનો હિતેચ્છુ

આનંદ

પ્રસ્તાવના

સંત બતાવે પંથ

રશિયાનાં ગામડાંઓમાં ઠેરઠેર ઘૂમીને રશિયન સાહિત્યકાર મેક્સિમ ગોર્કી વિજ્ઞાનનાં શોધ-સંશોધનની જોશભેર વાતો કરતો હતો. એ કહેતો હતો કે વિજ્ઞાનને કારણે માનવી હવે આકાશમાં ઊંચે ઊંચે ઊડી શકશે, અવકાશમાં જઈ શકશે, ચંદ્રની ધરતીને જાણી શકશે અને છેક દરિયાના પેટાળમાં પણ પહોંચી શકશે.

પ્રસિધ્ધ કથાલેખક મેક્સિમ ગોર્કી એકવાર એક ગામડામાં પ્રવચન આપતો હતો. એનું પ્રવચન પૂર્ણ થતાં એક વયોવૃદ્ધે મેક્સિમ ગોર્કીને સવાલ પૂછ્યો કે ભાઈ! માનવી આકાશમાં ઊડી શકશે અને પાતાળમાં પહોંચી શકશે તે વાત ખરી, પરંતુ આ ધરતી પર માનવીએ કેમ જીવવું એનું સંશોધન થઈ રહ્યું છે ખરું ?

વૃદ્ધનો આ સવાલ સાંભળીને મેક્સિમ ગોર્કી ઊંડા વિચારમાં પડ્યો અને આસપાસના માનવજીવનની શૈલી વિશે અવગાહન કરવા લાગ્યો.

આ પુસ્તકની વિશેષતા એ છે કે આમાં માનવીને સાચો માનવ બનાવવાનો ઉદ્દેશ રાખવામાં આવ્યો છે. વ્યક્તિના ઉમદા ચારિત્ર્યની ધરતી પર જ સાચી ધાર્મિકતા અને ઉચ્ચ

આધ્યાત્મિકતાનું વૃક્ષ મહેરી શકે. આધ્યાત્મિકતાનું પ્રથમ સોપાન એ જીવનની નિર્મળતા, વિચારોની ઉચ્ચતા, કર્તવ્યપાલનની જાગૃતિ અને ગુણોની આરાધના છે, આથી આ પુસ્તકમાં સર્વજનહિતકારી ભારતીય સંસ્કૃતિની ભાવના પ્રગટ કરી છે. જીવનમાં સમન્વયાત્મક દષ્ટિકોણની આવશ્યકતાની જિંકર કરી છે. સમયનો ઉપયોગ, નિવૃત્તિનું આયોજન, પુત્રુષાર્થનો પ્રભાવ, આરોગ્યનું જતન, ચારિત્ર્યની ઉચ્ચતા, વાણીનો વિનય જેવી જીવનની મૂળભૂત પરંતુ મહત્ત્વની બાબતો વિશે આમાં વિચારો મળે છે. પૂ. આત્માનંદજીએ સામાન્ય નિર્ણયો તારવવાને બદલે આમાં જીવનસમગ્રના અનુભવનું નવનીત આખું છે. બનાવટી સમાધાનનો રસ્તો બતાવવાને બદલે શાશ્વત ભાવનાઓ પર ભાર મૂક્યો છે. એક સંતપુરુષ પોતાની આસપાસના સમાજના સર્વતોમુખી ઉત્થાન માટે અહીં પોતાની વિચારધારા રજૂ કરે છે.

સમાજની વાસ્તવિકતા સામે આંખમિચામણાં કરનાર સંતને, સ્વામી વિવેકાનંદના શબ્દોમાં કહીએ તો તેવો સંત “આધ્યાત્મિક આભસુવેડા” નો ઉપાસક છે. આત્માની ઓળખ આપનારને આસપાસની સૃષ્ટિનો પરિચય હોવો જરૂરી છે. ધર્મભાવનાની વાત કરનારને જીવનના સંઘર્ષોનો ખ્યાલ હોવો જોઈએ.

સમાજને બેઠો કરે તે સંત. સાચા સંતનું આત્મકલ્યાણ માત્ર સ્વના સંકુચિત કુંડાળામાં સીમિત નથી. સંત તો સમાજને સુવાસ આપે, ચોપાસ સુવાસ ફેલાવે અને જરૂર પડ્યે નવી સુવાસ જન્માવે પણ ખરો. એક સંતની સમાજ અને સંસ્કૃતિની

ખેવનામાંથી આ પુસ્તકનું સર્જન થયું છે.

ઉપદેશના ડુંગર કરતાં આચરણનું એક તરણું ઘણું મહત્વનું છે. આગિયાર વર્ષની ઉંમરે રાષ્ટ્રભાવના અને સોળ વર્ષની વયે અધ્યાત્મભાવના તરફ પ્રયાણ કરનાર પૂ. આત્માનંદજીના જીવનમાંથી જ જીવનવિકાસનું પાથેય મળી રહે તેમ છે. હજારો વર્ષોથી આ દેશને ટકાવનારી સંસ્કૃતિના મૂળમાં સમયે સમયે સંતોએ કરેલી મૂલ્યોની હિફાજત છે. નરસિંહ મહેતા હોય કે વુકારામ, સ્વામી વિવેકાનંદ હોય કે સંત વિનોબાજી હોય - એ બધાએ પોતાની આસપાસના સમાજને જોયો, જાણ્યો અને સમાજને સાચા જીવનનો રાહ બતાવ્યો.

આ પુસ્તક પણ એક સંતના ચાર દાયકાના અનુભવોનો ગુલદસ્તો છે. એમાં પરિસ્થિતિની વાસ્તવિકતાની સાથે વિદેયાત્મક દૃષ્ટિકોણ અપનાવીને સમાજના સ્તરને ઊંચું લાવવાનો પ્રયાસ છે. શિક્ષણશાસ્ત્રી પાસે શિક્ષણનું જગત હોય છે, અર્થશાસ્ત્રી પાસે અર્થકારણનું વિશ્વ હોય છે, રાજકીય વિચારક પાસે રાજકારણનું ચિંતન હોય છે; પરંતુ સંત પાસે તો સર્વગ્રાહી દૃષ્ટિકોણ હોય છે. પરિણામે આ નાનકડું પણ મૂલ્યવાન પુસ્તક સમાજને પથપ્રદર્શક બની રહેશે.

તા. ૫ એપ્રિલ ૯૮

અમદાવાદ.

- કુમારપાળ દેસાઈ

અનુક્રમણિકા

ક્રમ	વિષય	પાના નંબર
૧.	સત્યમ્ શિવમ્ સુંદરમ્	૧૧
૨.	સંતતિ, સંપત્તિ અને સંસ્કૃતિ	૧૩
૩.	નવી પેઢીની સમસ્યાઓ	૧૬
૪.	ફરજની અગત્યતા	૧૯
૫.	વિચારો અને આગળ વધો	૨૧
૬.	હૃદયની વિશાળતા	૨૩
૭.	મહત્તા શેની ?	૨૫
૮.	આંતરપ્રાંતીય પ્રવાસો દ્વારા રાષ્ટ્રીયતા	૨૭
૯.	ફરજ અને હક્ક	૩૧
૧૦.	ભારતીય નારી, સમાજ અને સંસ્કૃતિ	૩૪
૧૧.	શિક્ષણ કેવળ અર્થલક્ષી ન હોય	૩૮
૧૨.	વાણીનો જાદુ !	૪૦
૧૩.	શૈક્ષણિક સમસ્યાઓ !	૪૧
૧૪.	સાચું ચારિત્ર	૪૬
૧૫.	ભારતીય ખેતી	૪૯
૧૬.	સાચી અસ્મિતા	૫૨
૧૭.	સમયનો સદુપયોગ	૫૩
૧૮.	‘રીટાયરમેન્ટ’	૫૪
૧૯.	પોતાના આરોગ્યનું જતન કરો	૫૬
૨૦.	આપણો પોષાક કેવો હોય ?	૬૦
૨૧.	સાદુ જીવન અને ઉચ્ચ વિચાર	૬૩
૨૨.	જીવનની સાર્થકતા માટેની દસ કુંચીઓ	૬૫
૨૩.	અહો ગુજરાતીઓ !	૬૯
૨૪.	ગુરુકુળ અને તેની ઉપયોગીતા	૭૩
૨૫.	જીવનની ઉન્નતિના બાર મહામંત્રો	૭૪

સંસ્થાનાં પ્રકાશનોની સૂચિ

ગુજરાતી પ્રકાશનો

૧.	ચારિત્ર સુવાસ.....	૧૫.૦૦
૨.	આપણો સંસ્કાર વારસો.....	૧૨.૦૦
૩.	યોગ, સ્વાસ્થ્ય અને માનવ મૂલ્યો.....	૧૫.૦૦
૪.	તીર્થસૌરભ.....	૨૦.૦૦
૫.	શ્રીમદ્ રાજચંદ્રની જીવન સાધના.....	૧૦.૦૦
૬.	પુષ્પમાળા.....	૦૫.૦૦
૭.	શ્રી આત્મસિદ્ધિશાસ્ત્ર-હસ્તલિખિત.....	૧૦.૦૦
૮.	સાધક-સાથી.....	૫૦.૦૦
૯.	સાધના સોપાન.....	૧૦.૦૦
૧૦.	સંસ્કાર, જીવનવિજ્ઞાન અને અધ્યાત્મ.....	૪૦.૦૦
૧૧.	અધ્યાત્મજ્ઞાન પ્રવેશિકા.....	૧૦.૦૦
૧૨.	બોધસાર.....	૦૫.૦૦
૧૩.	સાધક ભાવના.....	૧૬.૦૦
૧૪.	અધ્યાત્મ પાથેય.....	૧૦.૦૦
૧૫.	અધ્યાત્મપંથની યાત્રા.....	૨૦.૦૦
૧૬.	દૈનિક ભક્તિક્રમ.....	૪૦.૦૦
૧૭.	ભક્તિમાર્ગની આરાધના.....	૨૨.૦૦
૧૮.	રાજવંદના.....	૦૫.૦૦
૧૯.	બૃહદ્ આલોચનાદિ સંગ્રહ.....	૧૦.૦૦
૨૦.	દિવાળી-પુસ્તિકાઓ સેટ.....	૧૦.૦૦
૨૧.	સંસ્કાર.....	૨૦.૦૦
૨૨.	જીવન વિજ્ઞાન.....	૩૦.૦૦
૨૩.	અધ્યાત્મ.....	૨૦.૦૦

વિશેષાંકો

૧.	આત્મસ્મૃતિ ગ્રંથ (સંસ્થા દશાબ્દી ગ્રંથ).....	૪૦.૦૦
૨.	'દિવ્યધ્વનિ' (દશાબ્દી ગ્રંથ).....	૦૭.૦૦
૩.	'દિવ્યધ્વનિ' આચાર્ય વિદ્યાસાગર-વિશેષાંક.....	૧૦.૦૦
૪.	'દિવ્યધ્વનિ' શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર-વિશેષાંક.....	૨૦.૦૦
૫.	'વિદ્યા-ભક્તિ-આનંદધામ' પ્રતિષ્ઠા-સ્મરણિકા.....	૨૦.૦૦
૬.	'દિવ્યધ્વનિ' આચાર્ય સમન્તભદ્ર-વિશેષાંક.....	૧૦.૦૦

સંગ્રહ પ્રકાશનો

1. Aspirant's Guide.....	25.00
2. Adhyatma-Gnan-praveshika.....	05.00
3. Prayer and its Power.....	30.00
4. Jain Approach to self-Realization.....	30.00
5. Our Cultural Heritage.....	30.00
6. Diwali-Booklets.....	05.00
7. Atmasiddhi.....	60.00

હિન્દી પ્રકાશનો

૧. અધ્યાત્મજ્ઞાન પ્રવેશિકા.....	૦૮.૦૦
૨. ચારિત્ર સુવાસ.....	૧૮.૦૦

સંતોની અનુભવ વાણીનાં સરળ પદો

૧. જેના ઘરમાં ભક્તિગાન (૯૦)
૨. ભક્તિમાર્ગની આરાધના (૬૦)
૩. કર્તવ્યનિષ્ઠા (૬૦)
૪. પ્રાર્થના - હે નાથ ગ્રહી અમ હાથ. (૬૦)
૫. નૂતન વર્ષનો સંદેશ (૬૦)
૬. જાગ્રત જીવનની કેડીએ (૬૦)
૭. ચિંતા અને ભય કેમ ટળે ? (૬૦)
૮. જીવનનો સર્વાંગી વિકાસ (૬૦)
૯. સમાજની અગત્ય (૬૦/૨)
૧૦. ધર્મ અને શાંતિ (૬૦)
૧૧. મૈત્રી આદિ ચાર ભાવના (૯૦/૨)
૧૨. ગુરુ મહારાજને વિનંતી (૬૦/૯૦)
૧૩. જગતમાં વિરલ કોણ (૯૦)
૧૪. ઐસી કરી ગુરુદેવ દયા (સ્તવન) (૬૦)
૧૫. અબ સૌંપ દીયા ઇસ જીવન કો (સ્તવન) (૬૦/૨)
૧૬. સંત પરમ હિતકારી (સ્તવન) (૬૦)
૧૭. આજ સખી સદ્ગુરુ ઘર આયે (સ્તવન) (૯૦)
૧૮. પ્રભુને રહેવાનું મન થાય (સ્તવન) (૬૦)
૧૯. રઘુવીર તુમકો મેરી લાજ (સ્તવન, દાસ્થભક્તિ) (૬૦)
૨૦. તારા દર્શન માત્રથી દેવ (સ્તવન) (૬૦)

: પ્રાપ્તિસ્થાન :

૧. **શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર આધ્યાત્મિક સાધના કેન્દ્ર,**
કોબા - ૩૮૨ ૦૦૭ જિ. ગાંધીનગર
ફોન નં. (૦૭૯) ૨૩૨૭ ૬૨૧૯-૪૮૩-૪૮૪
૨. **સર્વોદય સાહિત્ય મંદિર**
પ્લેટફોર્મ નં. ૧, કાળુપુર રેલ્વે સ્ટેશન, અમદાવાદ - ૩૮૦ ૦૦૨
ફોન નં. (૦૭૯) ૨૨૧૭૧૫૨૬
૩. **નવભારત સાહિત્ય મંદિર**
મહાવીરસ્વામી જૈન દેરાસરની બાજુમાં,
પતાસા પોળ સામે, ગાંધી રોડ,
અમદાવાદ. ફોન નં. (૦૭૯) ૨૨૧૩૨૯૨૧
૪. **મહેતા બ્રધર્સ**
શ્રી પુનિતભાઈ એસ. મહેતા, ૪થા માળે, યુનિયન બેંક બિલ્ડીંગ,
દલાલ સ્ટ્રીટ, ફોર્ટ, મુંબઈ - ૪૦૦ ૦૦૧
ફોન નં. (૦૨૨) ૨૬૭૪૯૪૦-૬૮૩૨
૫. **રૂપમ ડ્રાયફુટ્સ**
શ્રી કારાણી બ્રધર્સ, અશોક સમ્રાટ, દફતરી રોડ, મલાડ (ઈસ્ટ)
મુંબઈ - ૪૦૦ ૦૯૭, ફોન નં. (૦૨૨) ૨૮૮૨૯૨૪૯
૬. **નવનીતભાઈ પી. શાહ**
ધી આર્કેડ, ફ્લેટ નં. ૬, ૨૧ (ઓલ્ડ નં. ૨૬) તિલક સ્ટ્રીટ,
ટી-નગર, ચેન્નાઈ - ૬૦૦ ૦૧૭
ફોન નં. ૨૮૩૪ ૦૭૩૦
૭. **સુવર્ણબેન જયેશભાઈ જૈન**
૬૯, કર્નીંગ હામ,
બેંગ્લોર - ૫૬૦ ૦૫
ફોન નં. ૨૨૨૫૫૮૯૭-૨૩૮૦

૧.

સત્યમ્ શિવમ્ સુંદરમ્

આપણા દેશની સંસ્કૃતિનો મૂળ પાયો શાશ્વત સત્યને આગળ રાખીને ચાલવાનો રહ્યો છે. આ કારણથી જ સત્યમ્-શિવમ્-સુંદરમ્ એ સૂત્રમાં પણ પ્રથમ સત્યને અને પછી શિવને રાખીને જ સુંદરમ્નો સ્વીકાર કરેલ છે.

જીવનના ચાર પુરુષાર્થ મહાપુરુષોએ કહ્યાં તેમાં પણ ધર્મને જ પ્રથમ કહ્યો છે અને તેની સ્વીકૃતિપૂર્વક જ પછીના ત્રણ પ્રકારના પુરુષાર્થની સિદ્ધિ કહી છે. આપણા આવા ઉત્તમ જીવન-અભિગમને જ્યારથી આપણે ભૂલતા થયા ત્યારથી આપણી અવનતિ થતી ગઈ છે અને પોતાના તુચ્છ સંકુચિત સ્વાર્થ ખાતર સમાજ અને રાષ્ટ્રનું હિત વિસારીને દુઃખી થયા છીએ.

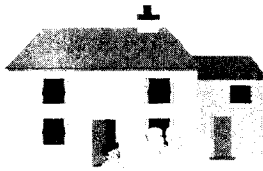
પશ્ચિમની ભૌતિક સંસ્કૃતિનું અંધ અનુકરણ છેલ્લા લગભગ ૫૦ વર્ષમાં આપણે કર્યું તેથી, આપણા કૌટુંબિક, સામાજિક, સાંસ્કૃતિક, શૈક્ષણિક, ન્યાયતાંત્રિક અને આધ્યાત્મિક જીવનનો જે ત્વરિત રકાસ થયો છે તેનો આપણને કુટુંબના વિઘટનમાં, સ્ત્રીઓના વધતા જતા આપઘાતના બનાવોમાં, રોડ તેમજ રેલ્વેના વ્યાપક અકસ્માતોમાં, વિદ્યાર્થીઓની, સરકારી કર્મચારીઓની ગેરશિસ્તમાં,

આતંકવાદ અને હિંસક પ્રવૃત્તિઓના વધતા જતા વ્યાપમાં, સરકારી અમલદારો, વેપારીઓ તથા રાજકારણીઓના જીવનમાં પ્રસરેલા વ્યાપક ભ્રષ્ટાચારમાં અને વધતી જતી રાષ્ટ્રવિરોધી પ્રવૃત્તિઓમાં પ્રત્યક્ષ અનુભવ થતો જાય છે. વિદેશની સંસ્કૃતિના નિયમિતતા, નીતિમત્તા, ઉદ્યમશીલતા, સામાજિક-સંપ, સામૂહિક-શિસ્ત આદિ અપનાવવાને બદલે આપણે, ત્યાંના બિનજરૂરી મોજશોખ અને આપણી સંસ્કૃતિ અને આબોહવા સાથે તાલમેલ ન બેસે એવા મદિરાપાન, માંસાહાર, હિંસાખોર-વૃત્તિ અને સ્વેચ્છાચારાદિને અપનાવીને મહદ્ અંશે સ્વાર્થી, ભૌતિકવાદી, નાસ્તિક અને એકલપેટા બની ગયા છીએ.

હજુ પણ બહુ મોડું થાય તે પહેલા આવી વિકૃતિઓથી પાછા ફરીને, પ્રાકૃતિક જીવન પ્રત્યેનો અભિગમ વધારીને ઉપરોક્ત સૂત્રને અનુરૂપ, સર્વજનહિતકારી સંસ્કૃતિને અપનાવીએ અને આપણાં દ્રષ્ટિસંપન્ન, પ્રબુદ્ધ અને સમર્પિત મહાનુભાવોના ઉન્નત અને દિવ્ય વ્યક્તિત્વ તથા ઉપદેશને અનુસરીએ એમાં જ આપણું શ્રેય છે.

સર્વથા સૌ સુખી થાઓ,
સમતા સૌ સમાયરો,
સર્વત્ર દિવ્યતા વ્યાપો,
સર્વત્ર શાંતિ વિસ્તરો.

૨.

સંતતિ, સંપત્તિ અને સંસ્કૃતિ

વર્તમાનયુગને લોકો ભલે વિજ્ઞાનયુગ કહેતા હોય પણ તે જ્ઞાન-વિજ્ઞાન પોથીગત, ઇન્દ્રિયગત કે બુદ્ધિગત હોવાથી તેની અમુક મર્યાદા છે. ભારતીય મનીષિઓ જેને દિવ્ય જ્ઞાન કે આત્મજ્ઞાન કહે છે તેની પ્રાપ્તિમાં તે જ્ઞાન સીધું સહાયક થઈ શકતું નથી. આ યુગની બીજી લાક્ષણિકતા એ છે કે તેવા આધુનિકતાવાદીઓ, સુધારાવાદીઓ કે ભૌતિકવાદીઓ માટે જીવનમાં બે જ પુરુષાર્થ શક્ય બને છે. ગમે તે ઉપાયો અને રીતરસમોથી ખૂબ પૈસો ભેગો કરવો અને તેનો પોતાના અંગત, સ્વાર્થમય, બિનજરૂરી મોજશોખવાળી અને રંગરાગમય ભોગપ્રવૃત્તિમાં વાપરવો. જે સમાજમાં જીવનનો આવો અભિગમ મુખ્ય બની જાય તે સમાજ વિલાસી, નિસ્તેજ, નિર્માલ્ય, સ્વાર્થમય-પ્રવૃત્તિવાળો, લાંચરૂશવતખોર અને બીજા અનેક દુર્ગુણોથી દૂષિત બની થોડા કાળમાં વિનાશના પંથે પ્રયાણ કરનારો બની જાય છે. તેવા સમાજમાં જીવનના ઉચ્ચ માનવીય મૂલ્યો, વિશિષ્ટ સદ્ગુણો કે આધ્યાત્મિક વિકાસ પ્રત્યેની કોઈ ખેવના કે તમન્ના રહેતી નથી.

સામાન્ય મનુષ્યે પોતાના અને પોતાના આશ્રિતોની

આજીવિકા સારી રીતે ચાલે અને લગ્નાદિ સામાજિક પ્રસંગો, આકસ્મિક ખર્ચાઓ તથા ઘડપણ માટે યોગ્ય ખચત થાય તેને ખ્યાલમાં રાખીને ધન કમાવાનો પુરુષાર્થ કરવાનો જ છે. નોકરી, વ્યાપાર, ઉદ્યોગ, ખેતી કે અન્ય વ્યવસાય દ્વારા યોગ્ય રીતે (By Fair Means and Fair Dealings) ધન કમાવું તે વ્યાજબી છે, આવશ્યક છે. પરંતુ આમ કરવામાં અન્યાય, વિશ્વાસઘાત, ભેળસેળ, ઘોર હિંસક કૃત્યો કે એવાં મોટા પાપોથી બચીને, ન્યાયપૂર્વકના ઉદ્યમથી કમાવાનું છે. આવો પુરુષાર્થ કૌટુંબિક કે સામાજિક સંબંધોની ઉપેક્ષા ન કરી નાખે તે પણ જોવું જરૂરી છે. યોગ્ય સંતતિ તથા સ્વજન-મિત્રવર્ગ માટે જરૂરી સમય ફાળવવા તરફ, પોતાની સામાજિક ફરજો બજાવવા તરફ તથા વિશેષ કરીને બાળકોમાં સારા સંસ્કારો પડે, તેમની સાથે થોડો સમય નિરાંતે ગાળી શકાય અને આમ સ્નેહ, સંસ્કારીકરણ અને સૌહાર્દની સરિતા સૂકાઈ ન જાય તેનો ખ્યાલ પણ વિચારવાન મનુષ્યે રાખવો જ રહ્યો. જેઓ સંપત્તિ, સંતતિ અને સામૂહિક જીવન સાથેના સંબંધોનો સંતુલિત વિકાસ કરતા નથી અને માત્ર પૈસા પાછળ જ આંધળી દોટ મૂકે છે, તેઓને મોટા ભાગે પસ્તાવું પડે છે અને નીચેની એક કે વધુ વિપત્તિઓનો ભોગ બનવું પડે છે.

૧. દામ્પત્ય-જીવનમાં તનાવ, મૂઝવણ અને પરસ્પર અવિશ્વાસની ભાવના.

૨. પોતાના શરીર ઉપર ખલડ-પ્રેશર, હૃદયરોગ, હોજરીની

ચાંદી, અપચો, અનિદ્રા, કે માદક-દ્રવ્યોના સેવનની અસરથી થતી આરોગ્યની હાનિ.

૩. ચીડિયા સ્વભાવથી બાળકો અને સ્વજન-મિત્રોમાં અપ્રિય થઈ પડવું.

૪. ઘણુંમરું લોભિયા અને શંકાશીલ સ્વભાવવાળા બની જવું.

આવા મનુષ્યને જીવનમાં સુખ, શાંતિ, સ્નેહ, સંપ, સંતોષ, સમાધાન કે સુચશની પ્રાપ્તિ દુર્લભ બની જાય છે અને આલોક-પરલોક બંનેની બાજુ તે હારી જાય છે.

સંસ્કારવાળી સંતતિ વગરની સંપત્તિના મોટા મોટા ટગલાઓને પણ માટી અને ઉકરડો જ બાણો. તેનાથી સુખ નહીં જ મળે તે પરમસત્યનો ત્વરાથી સ્વીકાર કરો અને ધર્મની સ્વીકૃતિપૂર્વક જ અર્થોપાર્જનનો, કૌટુંબિક સંબંધોનો, દામ્પત્ય સહવાસનો, સુચશની પ્રાપ્તિનો, આરોગ્યના નિયમોનો, પોતાની ફરજોનો, સામાજિક મોભાનો અને મન-વચન-કર્મની પવિત્રતાનો સ્વીકાર થાય તેવા ઢાંચામાં પોતાના જીવનને ઢાળવાનો પુરુષાર્થ કરો.

સદ્વાંચન, સદ્વિચાર અને સદાચારની ભૂમિકા ઉપર જ સાચા સુખી જીવનનો મહેલ ટકી શકે; આ પાયાઓ જેના જેટલા મજબૂત તેના જીવનની બુનિયાદ તેટલા પ્રમાણમાં સદૈવ સાબૂત.

૩.

નવી પેઢીની સમસ્યાઓ

દરરોજ છાપામાં એવી જાહેરખબરો આવે છે કે છોકરો લાપતા છે, ખોવાઈ ગયો છે કે રીસાઈને ઘરેથી જતો રહ્યો છે. નીચે મા-બાપોની સહી હોય છે કે જ્યાં ગયો હોય ત્યાંથી જલ્દી ઘેર આવી જા તને કોઈ કાંઈ નહીં કહે.

વળી, કોલેજ કે સ્કૂલના વિદ્યાર્થીઓ મા-બાપની સામે ખોલે છે, પગે લાગતા નથી, કહ્યામાં રહેતા નથી, ઘેર પાછા આવવામાં અનિયમિત કે મોડા પડતા હોય છે, વધારે ખર્ચ કરે છે અને પાન-મસાલા-ગુટકા તથા તમાકુ કે એવા માદક-પદાર્થોને પણ સેવે છે.

કન્યાઓ ફેશનના રવાડે ચડીને ઉદ્ભટ વેશ તથા શૃંગારના સાધનોના અતિરેકમાં રાચે છે અને ઘરના કામોમાં કે પોતાના અભ્યાસમાં ખરાબર ધ્યાન આપતી નથી. આ અને આવી અનેક સમસ્યાઓ આજે સમાજમાં ઠેર ઠેર દેખાય છે. ઘણીવાર બાળકોની અને કુટુંબની આવી સમસ્યાઓ માટે લોકો અમારા સાધના કેન્દ્રોમાં કે એવી સંસ્કાર-સિંચક વિદ્યાપીઠોના સંતો કે સંચાલકો સમક્ષ પણ આવે છે. જ્યાં સુધી જીવન છે ત્યાં સુધી નાની-મોટી સમસ્યાઓ

તો રહેવાની, પણ તેનો ઉકેલ તે સાચી સમજણ, સમાધાનભર્યું વલણ, પ્રેમ-સૌહાર્દતાપૂર્ણ કૌટુંબિક વાતાવરણ અને આ બધાના મૂળમાં સંસ્કાર-પોષક જીવનઘડતર છે. નવા જમાનામાં, લોકોને આધુનિકતાના નામે કે ફેશનના નામે ધર્મ, સંતો અને શાસ્ત્રો પ્રત્યે જે સૂગ છે તે ઘણી જ મોટી વિડંબનાઓનું કારણ બની છે. આપણી સાંસ્કૃતિક-પરંપરાઓ, ધર્મ અને શાસ્ત્રો તો સાચા જ છે પરંતુ તેને સમજવામાં અને તેની રજૂઆત કરવામાં આપણે કાચા પડ્યા છીએ. માટે આજે સાંપ્રદાયિક, હઠાગ્રહી અને ગતાનુગતિક સંતો કરતા મૂળ તત્ત્વોને સાચવીને વર્તમાન સંદર્ભમાં રજૂ કરનારા શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર, સ્વામી વિવેકાનંદ, સંત વિનોબાજી, સ્વામી શિવાનંદ કે રંગ અવધૂત જેવા પ્રબુદ્ધ અને નિઃસ્પૃહ મહાપુરુષોની આવશ્યકતા છે, કે જેઓએ સમષ્ટિના હિત માટે નિષ્કલ્પણે પોતપોતાની રીતે, વિશિષ્ટ યોગદાન આપ્યું છે.

આ સાથે નવી પેઢીને અને તથાકથિત આધુનિકવાદીઓને પણ સ્પષ્ટ જણાવવું આવશ્યક સમજું છું કે મૂળ ભારતીય પરંપરાઓના રહસ્યો અને સંતોની અનુભવવાણીનો મર્મ ત્રિકાળ સત્ છે અને તેને સાચા ગુરુના માધ્યમથી સમજીને જીવનમાં ઉતારવાથી આ જિંદગી પણ સુખરૂપ બનશે અને આગળની યાત્રા પણ આનંદદાયક થઈ જશે. વ્યક્તિ, કુટુંબ, ગામ, નગર, પ્રાંત, દેશ અને વિશ્વને તે બોધ પરમ ઉપકારી

તેમજ સર્વતોમુખી કલ્યાણ કરનારો છે. આ અમારા જીવનનો પ્રત્યક્ષ અનુભવ છે. આ વાત તમોને ચેલેન્જ તેમજ ચેતવણીના સ્વરૂપમાં, છતાં વ્યક્તિગત અને સમષ્ટિગત જીવનના અનુભવના નિચોડરૂપે કહું છું કે કાં તો આંધળું અને દેખાદેખી વાળું અનુકરણ બંધ કરો, નહીં તો અસ્મિતાના સર્વનાશવાળી હીન-ગુલામી-નિર્માલ્ય દશાને પામવા તૈયાર રહો.

ભૌતિકવાદના ઘોડાપુરમાં તણાઇ જતી યુવાન પેઢીએ આપણા સંસ્કાર-વારસાને વિસારવાનો નથી. અર્થોપાર્જન માટેની આંધળી દોટ, માંસાહાર, ગુટકા, તમાકુ, દારૂ, ચરસના વ્યસનો અને બહેનોમાં દેહ પ્રદર્શનની ઘેલછા અને મોડેલીંગ આદિ પ્રવૃત્તિઓને ઉત્તોજન આપવાનું નથી.

ગાંધીજી, વિનોબા ભાવે, લાલબહાદૂર શાસ્ત્રી, મોરારજી દેસાઈ અને રવિશંકરદાદાના જીવન અને સાહિત્યનો આદર કરવા યોગ્ય છે.

૪.

ફરજની અગત્ય

મનુષ્ય સામાન્ય રીતે વિચારીએ તો સામાજિક પ્રાણી છે. સમાજમાં તે જન્મે છે, સમાજમાં તે ઉછરે છે, સમાજ સાથે લેતી-દેતી કરે છે અને જિંદગીના અંતે સમાજ વચ્ચેથી જ મહાયાત્રા માટેની વિદાય લે છે.

સંજોગો અનુસાર તે જ્યાં હોય ત્યાં તેણે પોતાની ફરજ બજાવવાની છે. આ બાબતે પૌર્વાત્ય અને પાશ્ચાત્ય વિચારકો સૌ કોઈનો એક જ મત છે, જેમકે :- પોતાનું કાર્ય કુશળતાથી કરવું તે યોગ છે. બીજી બાબુ Duty is Diety, ફરજપાલન તે પ્રભુપૂજા સમાન છે.

દૈનિક જીવનની વિવિધ ક્ષેત્રની કેટલીક ફરજો વિચારી જઈએ :

૧. મા-બાપ બાળકોનાં શિક્ષણ, સંસ્કાર અને લાલન-પાલનનું કાર્ય કરે, તો બાળકો માબાપને પ્રેમ, વિનય અને સેવાઓનો લાભ આપે.
૨. પતિ-પત્ની એકબીજાને સર્વ પ્રકારે અનુકૂળ બનીને દામ્પત્ય-જીવન અને ગૃહસ્થાશ્રમને ઉજાળે.
૩. કર્મચારી બરાબર ફરજ બજાવીને શેઠનું બધું કામ

- અત્યંત પ્રેમ અને વફાદારીથી ઘરનું જાણીને કરે; તો શેઠ તેને યોગ્ય પગાર, બોનસ, બટતી આપીને તેને કર્મચારી ન ગણતાં ઘરના સભ્યની જેમ જ રાખે અને તેના સુખદુઃખના બધા પ્રસંગોએ તેની પડખે ઊભા રહે.
૪. શિષ્ય, ગુરુની તન-મન-ધન લગાવીને ભક્તિપૂર્વક સેવા કરે અને તેમની આજ્ઞાનું આરાધન કરે; તો ગુરુ તેને બધી વિદ્યાઓ ભણાવે, શાસ્ત્ર કે અન્ય જે કોઈ વિષય હોય તેમાં પારંગત બનાવે અને પરાવિદ્યાના ગૂઢ રહસ્યો સમજાવીને તથા પોતાનો કૃપાપાત્ર બનાવીને, તેને ઉચ્ચ શિખરે પહોંચાડવામાં પરમ સહાયક થાય.
૫. આ જ પ્રમાણે ડૉક્ટર-દર્દી, વકીલ-અસીલ, વેપારી-ઘરાક ઇત્યાદિ સર્વ સંબંધોમાં પરસ્પરનું હિત વિચારી, સામાને મદદરૂપ થવાની ભાવના અને ઉદ્યમ કરીએ, તો આપણે જેને રામરાજ્ય કહીએ છીએ તે અહીં જ અનુભવાય. માટે ભાવના ભાવીએ : સર્વથા સૌ સુખી થાઓ, સમતા સૌ સમાચરો; સર્વત્ર દિવ્યતા વ્યાપો, સર્વત્ર શાંતિ વિસ્તરો.

યોગઃ કર્મસુ કૌશલમ્ ।
 અર્થાત્ પોતાના કર્તવ્યમાં નિપુણતા તેને
 યોગ કહે છે. - શ્રીમદ્ ભગવદ્ગીતા

પ.

વિચારો અને આગળ વધો

જીવન એક નિરંતર વહેતી સરિતા છે, તેને બંધ બાંધીને પણ રોકી શકાશે નહીં. જીવન એક સંગ્રામ છે, જે છેડાઈ ચૂક્યો છે માટે બહાદુરીથી તેનો સામનો કરો. જીવન એક પડકાર છે, તેનો સુયોગ્ય પ્રતિભાવ આપવાનો જ છે. જીવન એક લાંબી અને કાંટાવાળી સફર છે; તેમાં પગરખા પહેરીને પણ ચાલ્યા જ કરવાનું છે અને તે મંજિલના પેલા છેડે જ વિશ્રાંતિ મળી શકે તેમ છે. આ માનવીની જિંદગી એ નિરંતર વ્યાપાર છે; માટે ટૂંકા અને લાંબા ગાળાના નફાને ખ્યાલમાં રાખીને, અંતે દેવાળુ ન નીકળે તેવી રીતે તે વ્યાપાર કુશળતાથી ચલાવવાનો છે.

આપણે સૌએ જીવનમાં પુરુષાર્થને જ મુખ્ય કરવાનો છે. પ્રારબ્ધ છે ખરું, પરંતુ તે તો આપણા હાથમાં નથી. પ્રારબ્ધરૂપી ટેપ ચાલશે તો ખરી જ, પણ તેને બંધ પણ કરી શકાય, ભૂંસી (Erase) પણ શકાય અને આવડત હોય તો તે જ ટેપ ફરીથી ટેપ પણ કરી શકાય.

પરંતુ પ્રારબ્ધની ટેપને કેમ વગાડવી, કેમ બદલવી અને કેમ નવી ઉતારવી એ કળા કોઈ સાચા અનુભવી સંત પાસેથી કે

તેવા નિષ્ણાત પાસેથી શીખવું પડશે. જો વિચાર-આચારની કળાની અને પ્રારબ્ધ-પુરુષાર્થના સમન્વયની સાચી સમજણ મળી જાય, અને દ્રઢ નિશ્ચયથી તેને જીવનના રોજબરોજના પ્રસંગોમાં વણી લે તો તારા જીવનની સફળતા, સૌમ્યતા, શાંતિ, સૌહાર્દ અને સર્વાંગ સમાધાનની ગેરંટી અમે જરૂર આપીએ છીએ.

હે જીવનસંગ્રામના નિશાળિયા ! નિ:શંક અને નીડર થઈ આગળ વધ. તારા વિવેકપૂર્ણ વિશ્વાસ અને સાહસને ઇશ્વરની કૃપા અને સંતોનો સહારો છે જ. બસ, આગેકૂચ કર અને વિજયી બન.

આપણી વર્તમાન શિક્ષણપદ્ધતિમાં વિવિધ તબક્કાઓ અને વિવિધ વિષયોનું અપાતું શિક્ષણ પ્રારંભમાં માત્ર ગોખણપટ્ટી અને સ્મરણશક્તિ પર જ વધારે ભાર મૂકે છે. પ્રાથમિકથી શરૂ કરીને માધ્યમિક, ઉચ્ચતર માધ્યમિક, કોલેજ અને યુનિવર્સિટી કક્ષાઓમાં વર્ગીકૃત થયેલ શિક્ષણ અને તેના નિર્ધારિત અભ્યાસક્રમો માત્ર ઇન્દ્રિયજન્ય જ્ઞાનના અનુભવો પર આધારિત બાબતોને જ સ્વીકારે છે પરંતુ આ બધા વિષયો ઉપરાંત પણ “કાંઈક વધારે સઘન અને મહત્વનું” શીખવવાનું બાકી છે તેવો વિચાર કોઈ કરતું નથી !

૬.

હૃદયની વિશાળતા

જીવનના બહુમુખી વિકાસ માટે આ એક બહુ મહત્વનો ગુણ છે. જો કે આ ગુણનો વિકાસ ક્રમશઃ થઈ શકે છે તો પણ, જીવનને ઉચ્ચ શિખરે લઈ જવા તેની ખાસ આવશ્યકતા છે.

સાચી સમજણ, વૈચારિક ઉદારતા અને સહનશીલતા - આ ત્રણના પાયા ઉપર જ હૃદયપૂર્વકનો પૂર્ણ વિકાસ સાધી શકાય છે. સાચી સમજણથી નાની નાની બાબતોમાં ખોટું લાગતું નથી, ખેદ થતો નથી કે ઉશ્કેરાટ આવી જતો નથી. તે સમજણ એવી કે જે કાંઈ બને છે તે ઠીક જ છે એમ સ્વીકારી, જીવનરૂપી નાટક તે પુણ્યપાપનું ફળ છે એમ જાણવાથી બીજાનો વાંક કાઢવાની અને પોતાના અહંકારપૂર્ણ કર્તૃત્વની બુદ્ધિ દૂર થાય છે. આમ થવાથી જીવનના વિવિધ કોયડાઓનું સમાધાન સહજ અને સરળપણે થઈ જાય છે.

વૈચારિક ઉદારતા એ સામાના અસ્તિત્વનો ચચાર્થ સ્વીકાર સૂચવે છે. મારું તે જ સાચું એમ નહીં પરંતુ બીજા દ્રષ્ટિકોણથી અન્યની વાત પણ સાચી છે - એમ જેટલું સાચું છે તેટલું બધુંય મારે માન્ય છે, એવી સાપેક્ષદ્રષ્ટિવાળી સમજણ

કેળવવાથી સર્વત્ર સ્નેહ, મૈત્રી, વાત્સલ્ય અને સૌહાર્દનો અનુભવ થાય છે અને તે વ્યક્તિ અજાતશત્રુ બની જવાથી વિસ્તૃત સુચશની ભાગી બને છે. સમસ્ત જીવનવ્યવહાર પણ આવી ઉદાર અને બહુમુખી દ્રષ્ટિ ઉપર જ સારી રીતે નભે છે; કારણ કે એકની એક જ વ્યક્તિ પુત્ર પણ છે, પિતા પણ છે, પતિ પણ છે, કાકો પણ છે અને ભત્રીજો પણ છે, ગરીબ પણ છે અને તવંગર પણ છે, ગોરો પણ છે અને કાળો પણ છે; નાનો પણ છે અને મોટો પણ છે. આમ ભિન્ન ભિન્ન દ્રષ્ટિએ વિચારતાં તે બધું તે તે દ્રષ્ટિએ સત્ય છે.

સહનશીલતા તે જ મનુષ્ય દાખવી શકે જેનામાં જતું કરવાની ટેવ હોય અને આવી શક્તિ કેળવવાથી જ તે મહાન બની શકે છે. ખાણનું સોનું અનેક ભઠ્ઠીમાંથી પસાર થાય ત્યારે સોનાની લગડી બને અને કાચા હીરા પર અનેક પહેલ પડે ત્યારે જ તેમાંથી ખરો ચળકાટ બહાર આવે. શેરડીનું ગળપણ અને ચંદનની શીતળતા ગમે તેવા સંજોગોમાં મટી શકતા નથી તેમ, સજ્જનો અનેક વિપત્તિઓને સમતાથી અને સ્વેચ્છાએ સહન કરીને શાશ્વત સત્યના દ્રઢ અવલંબનથી અંતે વિજયવંત બની જાય છે.

૭.

મહત્તા શેની ?

મહામૂલી આ માનવીની જિંદગી પામીને કંઈક એવું મેળવવું જોઈએ, કંઈક એવું કરવું જોઈએ કે જે અમૂલ્ય હોય, અપૂર્વ હોય, શાશ્વતનો અનુભવ કરાવનાર હોય અને સૌ કોઈને પણ પ્રસન્નતા પ્રદાન કરનારું હોય.

આવા વિચારપૂર્વક જ્યારે આપણે જીવન જીવતા હોઈએ ત્યારે જ આપણે સાચા માનવ બની શકીએ છીએ. જો કેવળ તુચ્છ સ્વાર્થમાં, માત્ર પોતીકું પેટ ભરવામાં જ, કે પશુની માફક પોતાનું અને પોતાના બચ્ચાઓનું જતન કરવાના કાર્યોમાં જ જીવનની બધીય ક્ષણો વીતી જતી હોય તો તેવા જીવનમાંથી કોઈ સુંગઘ પ્રસરી શકે નહીં અને અન્યને પણ આપણા માધ્યમથી આનંદની કંઈ ઝલક મળી શકે નહીં.

માણસની જિંદગીને પૌર્વાત્ય અને પાશ્ચાત્ય વિચારકોએ શ્રેષ્ઠ ગણી છે કારણ કે તે માત્ર મનના તરંગો અનુસાર જ નહીં, પણ સ્વતંત્ર વિચારથી સારા-નરસાનો ભેદ વિચારી સારામાં પ્રવર્તીને, નરસાથી નિવર્તી શકે છે. આ વિચાર-વિવેક-જ્ઞાન જ મનુષ્યને અન્ય સમસ્ત પ્રાણીસૃષ્ટિથી જુદો તારવી તેને સર્વશ્રેષ્ઠ પ્રાણી તરીકે પ્રસ્થાપિત કરે છે (The

most highly evolutionised among animal kingdom). વળી આપણને જે વાણી મળી છે તે પણ સર્વોચ્ચ કક્ષાની છે. તેનો સદુપયોગ જો આપણે ખરેખર કરી શકીએ તો અડધી જિંદગીનો જંગ તો માત્ર તેનાથી જ જીતી જવાય. ધીરો, મધુરો, પ્રેમપૂર્ણ અને યથાયોગ્યપણે આદર દેવાવાળી વાણી આપણા સચ્ચારિત્રની એક મુખ્ય પારાશીશી છે અને જે સચ્ચારિત્રવાન છે તે જ મહાન છે.

હૃદયને એટલું વિશાળ, વિરાટ અને વિશુદ્ધ બનાવતા જઈએ કે પ્રભુ અને પ્રભુનો સમસ્ત પરિવાર સપ્રેમ તેમાં પધારે અને કાયમી મુકામ કરે. બસ આ જ શાશ્વતનો સ્વીકાર છે અને નશ્વર પ્રત્યેની ઉદાસીનતા છે. જે ક્ષણિકમાં અટકતો નથી તેની શાશ્વત પ્રત્યેની ગતિ એવી તો તેજુલી થાય છે કે તેને થોડા કાળમાં જ શાશ્વત પદની પ્રાપ્તિ થઈ જાય છે !!

જુઓ સુવિચાર, પ્રેમ અને ઉદારતાનો મહિમા ! આમાં નથી કાંઈ કષ્ટ કે નથી કાંઈ વિઘ્ન, બસ જરૂર છે એકં સારી નિષ્ઠાની અને તથાગત રાહબરની. ચાલો, આપણે સૌ સત્સંગના સહારે શાશ્વતની દિશામાં નક્કર પગલા માંડીએ અને નશ્વર તરફની નજરને હટાવીને આજથી જ સારી મહતા માટેની વિજયકૂચની રણભેરી બજાવીએ. વિજયી હો!

૮. આંતરપ્રાંતીય પ્રવાસો દ્વારા રાષ્ટ્રીયતા

આપણો ભારત દેશ ઐતિહાસિક, ભૌગોલિક, ભાષાકીય, સામાજિક-રિવાજો, પહેરવેશ, ધર્મક્રિયાઓ, ધર્મસ્થાનકો અને પર્વ-ઉત્સવો - આ બધાય દ્રષ્ટિકોણથી વિચારતા, અનેક પ્રકારની વિવિધતાઓથી ભરેલો છે. આ કારણથી તે એક દેશ કરતા એક મોટા ઉપખંડ સમાન વધારે છે. આ કારણથી પાશ્ચાત્ય વિચારકોએ તેને Indian - subcontinent કહ્યો છે અને વ્યવહારુ દ્રષ્ટિએ વિચારતાં તે સત્ય છે.

હવે જ્યારે આપણે પાકિસ્તાન, બ્રહ્મદેશ, સીલોન અને બંગલાદેશથી જુદા પડ્યા છતાં એક થઈને રહેવાનું છે ત્યારે એ જરૂરી બની જાય છે કે આપણે જુદા જુદા પ્રાંતો, પહેરવેશ અને સભ્યતાવાળા આપણા દેશવાસીઓને પૂરતા પ્રમાણમાં મળીએ, તેઓની ભાષા શીખીએ અને તેમની સાથે પૂર્ણ આત્મીયપણાનો વ્યવહાર કરીએ. પ્રથમ આપણે ભારતીય છીએ અને પછી મરાઠી, ગુજરાતી કે પંજાબી છીએ એવી મનોવૃત્તિ સ્પષ્ટ રીતે આપણા દિમાગમાં ઉપજાવીએ અને એવો જ વ્યવહાર કરીએ.

પ્રવાસો, યાત્રાધામોના દર્શનો, વિદ્યાર્થીઓ અને યુવકોના

પર્યટન-પ્રવાસો, મોટા શહેરોમાં એક જ બહુમાળીય મકાનમાં સાથે રહેવું, એકબીજાની ખાવાપીવાની, પહેરવા-ઓઢવાની અને સંસ્કારપ્રણાલિઓની પૂરતા પ્રમાણમાં આપ-લે કરીએ અને અમુક વિશેષતા જાળવ્યા છતાં અભિન્નપણે ભારતીય બનીને રહીએ. આ માટે રાષ્ટ્રીય ઉત્સવો અને સામાજિક પ્રસંગોમાં તો એકબીજાને મળીએ જ, પણ અમુક ધાર્મિક પર્વોમાં અને ખાસ કરીને ગ્રામ્યવિસ્તારોમાં થનારા મોટા સંત-સમ્મેલનો, સર્વધર્મ સમ્મેલનો અને જાહેર પ્રાર્થનાઓ - કથાસભાઓ, મુશાયરાઓ, સાહિત્ય-સમ્મેલનો, વ્યાવસાયિક-સમ્મેલનો અને ડાયરાઓ-કવ્વાલીઓ આદિના કાર્યક્રમોમાં સક્રિય ભાગ લઇએ.

આ બાબતમાં બૃહદ્ હિંદુસમાજ સૌથી વધારે ઉદાર છે; જ્યારે મુસલમાન અને ખ્રિસ્તી ભાઈઓ વધારે સંકીર્ણ અને અતડા જેવા રહે છે; જે સારા એંધાણની નિશાનીઓ નથી. કોઈ ઉદાર-દ્રષ્ટિવાન, અદ્યતન-શિક્ષણપ્રાપ્ત અને સારા વક્તા-સાહિત્યકાર-સંત-મહાત્મા આપણા ગામ કે શહેરમાં આવે ત્યારે અવશ્ય તેમનો લાભ સૌ કોઈએ લેવો જોઈએ અને ભારતની વિવિધતામાં પણ એકતાના સૂત્રમાં પોતાના વર્તનથી પોતાનો સૂર પૂરાવવો જોઈએ.

મોટા શહેરોમાં આ સમન્વયાત્મક દ્રષ્ટિકોણ અમુક પ્રમાણમાં સિદ્ધ થયો છે; પણ હજુ લાંબી મંજિલ બાકી જણાય છે. આ માટે યુવા-સંગઠોનોનું કાર્યશક્તિબળ અને પ્રૌઢો

અને વચરકોના અનુભવોનું સમ્મિશ્રણ કરીએ અને તેમાં મહિલાઓ પણ પૂરતી સંખ્યામાં જોડાય તો આ કાર્ય વધારે સારી રીતે સિદ્ધ થાય.

આ બાબતમાં પાદવિહાર કરનારા જૈન સાધુ-સંતો-સતીઓ અને હિંદુ-સાધુઓ તથા ફકીરો સારું યોગદાન આપી શકે; જેની ઠીક ઠીક ઝાંખી આપણને વિનોબાજીની પદયાત્રામાં અને 'ભારત-જોડોની' યાત્રામાં થઇ ગણાય.

ભારત ધર્મનિરપેક્ષ નહીં, ધર્મપ્રાણ દેશ છે. સાંપ્રદાયિક ઝનૂન, અન્ય-ધર્માવલંબીઓ પ્રત્યેનો અભાવ, બીજાની ધર્મમાન્યતાઓ અને ક્રિયાઓની નિંદા-ટીકાથી દૂર રહેવાનું છે અને ધર્માતર કરાવવાની હીન પ્રવૃત્તિઓને સદંતર બંધ થાય તેવો લોકમત તેમજ કાયદાકીય કડક કાર્યવાહી પણ અમલમાં લાવવાની જરૂર છે. બાકી તો સર્વ ભારતીયો જાણી લેજો કે આ દેશમાં જ્યારે ઋષભદેવ, રામ, કૃષ્ણ, મહાવીર, બુદ્ધ, હરિભદ્ર, હેમચંદ્ર, નાનક, કબીર, નરસિંહ મહેતા, ઈશુ ખ્રિસ્ત, બાદશાહખાન, વિવેકાનંદ, અજમેરના સૂફી સંત મોયુદીન ચિશ્તી, મૌલાના અબુલ કલામ આઝાદ અને ગાંધીજી-વિનોબાજીની સત્ય, અહિંસા, વિશ્વબંધુત્વ, સર્વધર્મ સમભાવ, ઉદારતા, તપ-ત્યાગ-સમતા, પ્રમાણિકતા, ઇન્સાનિયત અને સમસ્ત જગતના મનુષ્યોના હિતની વાતને ભૂલી જવામાં આવશે ત્યારે ભારતદેશ, ભારતીય અસ્મિતાને ખોઇને એક ભૂતકાળના ઇતિહાસની ભૂતાવળ માત્ર બનીને

રહી જશે.

માટે આપણે સમસ્ત ભારતને, ભારતના એક અદના આદમીની અસ્મિતાને, તેના ભવ્ય ભૂતકાળને, ભારતીય તત્ત્વજ્ઞાનને અને ભારતના આકાશને, પાણીને, હવાને, ખેતરોને, ઉદ્યોગોને, જંગલોને, નદીઓને, પર્વતોને, સૈન્યને, સ્મારકોને, અનેકવિધ કળાકૃતિઓને અને તેની સર્વોત્તમ અધ્યાત્મપ્રણાલિઓને જાણીને, આવકારીને, સ્વીકારીને કૃતાર્થ બનવાનો સંકલ્પ કરીએ.

પનઘટ

આપણી સંસ્કૃતિમાં જે શાશ્વત છે તેનું મહત્ત્વ છે. જે કંઈ નાશવંત છે તેનું મૂલ્ય ગૌણ છે. આથી ભારતભૂમિમાં જન્મેલા અને ભારતીય સંસ્કારોથી સિંચિત બનેલ આદર્શ ભારતીય શાશ્વતનો જ ઉપાસક હોય છે. અનિષ્ટ અને નાશવંત પદાર્થોના આકર્ષણમાં ફસાઈ નિત્યથી વિપુલ થવું હિતાવહ નથી. અનિત્ય પદાર્થોનો ઉચિત ઉપભોગ કરો પરંતુ તેના પૂજક ન બનો તેને જ જીવનનું સારસર્વસ્વ ન માનશો.

- સ્વામી શિવાનંદ

Help!

ફરજ અને હક્ક

આ જમાનો Easy-Money અર્થાત્ ફોગટનું ધન કોઇ પણ ઉપાયે મેળવી લેવાનો બની ગયો છે. સમગ્રતાથી વિચારીએ તો, દરેક બાબતમાં વધારે મેળવી લેવું અને ઓછું આપવું એવી હીનવૃત્તિ આપણા સમાજમાં અને દિમાગમાં ઘર કરી ગઇ છે. આ કારણથી લગભગ બધા જ ક્ષેત્રોમાં કટોકટી જેવી સ્થિતિનું સર્જન થઇ ગયું છે અને દેશ ખાડે ગયો છે એમ કહીએ તો અતિશયોક્તિ નથી. થોડા દ્રષ્ટાંતો દ્વારા સ્વનિરીક્ષણ કરીએ :-

૧. જેમણે જન્મ, ઉછેર, શિક્ષણ અને સંસ્કારો આપ્યા તેવા મા-બાપની સેવા કરવા આપણે કેટલા તત્પર છીએ ?
૨. બેંક, એલ. આઇ.સી., પોસ્ટ કે પોલીસ-ખાતામાં કેટલા કલાકની ફરજ બજાવીએ છીએ ? વારંવાર હડતાળો પાડી, Unionism ને આધીન થઇ પગારવધારો માગ્યે જઇએ છીએ અને કામ ઓછું કરવું પડે એવી માગણીઓ કરતા જઇએ છીએ !!
૩. શાળા-કોલેજોમાં પૂરો પગાર મળે છે પણ ત્યાં તો નામ-

માત્ર ભણાવીએ છીએ; શક્તિ તો બધી ખાનગી ટ્યુશન કરવામાં જ વાપરીએ છીએ !

૪. વિદ્યાર્થી તરીકે વિદ્યા પ્રાપ્ત કરવાની મહેનત કરતા નથી, કૉલેજમાં પીરિયડ ભરતા નથી અને પરીક્ષાના પેપરો પૈસાના જોરે ફોડી નાખીએ છીએ. શું આવું વિદ્યાર્થીજીવન હોય ?
૫. જે સદ્ગુરુ પાસેથી જ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું તેમનાથી થોડા જ વખતમાં અલગ થઈ જઈએ છીએ, પોતાને સ્વયંસ્ફુરિત જ્ઞાન થયું છે એમ કહીએ છીએ, ગુરુનો ઉપકાર ઓળવીએ છીએ; અને કથંચિત્ તેમની સાથે જ Unhealthy - Competition કરવાનું અધમ કૃત્ય પણ કરીએ છીએ !!
૬. મા-બાપ તરીકે બાળકોના ભણતર અને ઘડતર પ્રત્યે બેદરકાર છીએ. કહીએ છીએ કે અમને બાળકો સાથે બેસવાનો સમય નથી. યાદ રાખીએ કે ૧૪-૧૫ વર્ષે છોકરો ચીટિયો, રખડેલ કે સામાબોલો થઈ જાય ત્યારે તેનો વાંક કાઢીએ છીએ પણ આપણે આપણી ફરજ બજાવી નથી એવો એકરાર કરતા નથી !
૭. બેહદ કાળુ નાણું ભેગુ કરીએ છીએ. યોગ્યપણે કર ભરવાની ફરજ બજાવતા નથી અને પછી સરકારને અનેક પ્રકારે વગોવીએ છીએ અથવા ઇન્કમટેક્સનો દરોડો પડતાં હૃદયરોગના ભોગ બનીએ છીએ !

તો, અહીં કહેવાનો આશય છે કે હક્ક અને ફરજ બંનેનો, આપણા જીવનમાં યથાયોગ્યપણે વિકાસ સ્વીકારવો જોઈએ; કારણ કે બંનેના અન્યોન્યાશ્રયથી જ સાચો વિકાસ સંભવે છે. હૃદયના સાચા ભાવથી પોતાની ફરજ બજાવીએ અને યોગ્ય હક્કની માગણી કરીએ; ક્વચિત્ તેને માટે સત્યાગ્રહમાં પણ જોડાઈએ. આમ આ બંનેનું સંતુલન કરીએ તો વ્યક્તિગત અને સમષ્ટિગત પ્રગતિ થઈ શકે અને સુખ, શાંતિ, સગવડ અને સૌજન્યની અનુભૂતિ થાય.

તુલસી ક્યારો

- નિષ્કામ સેવા એ કર્મયોગની ચાવી છે. તે માટે શરીર અને મનને ઉચિત રૂપે કેળવવાં જરૂરી છે. યોગની આ પ્રથમ ભૂમિકા છે.

-સ્વામી શિવાનંદ

- વડીલોની સેવા, પાડોશીઓ પ્રત્યે પ્રેમ, દાનશીલતા, સરળ અને સાદું જીવન, સત્યવાદીપણું, મન અને વિચારોની પવિત્રતા
-આ છે ગૃહસ્થીધર્મનું નીતિશાસ્ત્ર.

૧૦. ભારતીય નારી, સમાજ અને સંસ્કૃતિ

કોઈ પણ દેશ કે સમાજની ઉન્નતિનો મુખ્ય આધાર તે દેશની નારીના જીવનના અભિગમ ઉપર ખૂબ જ આધારિત છે. આ મૂળભૂત સત્યના કારણનો વિચાર કરીએ ત્યારે જણાય છે કે નારી, માનવજીવનના સર્વ તબક્કાઓ ઉપર અત્યંત ઘનિષ્ટ પ્રભાવ પાડે છે અને તેથી માનવના વિકાસમાં તેનો ફાળો અત્યંત મહત્વનો છે.

આપણે આ અવનિ પર અવતાર લઈએ તે પહેલાના લગભગ નવ મહિના સુધી આપણી માતાના ઉદરમાં રહેવાનું હોય છે. ભારતીય મનીષિઓએ પૂરવાર કર્યું છે કે ગર્ભાવસ્થામાં પણ આપણા જીવનનું સંસ્કારીકરણ ચાલુ જ હોય છે અને તેથી સગર્ભાવસ્થાના માતાઓના આચાર-વિચારની બાબતના ભાવિ ઉપર ખૂબ જ અસર પડે છે. આ વાતની સત્યતા ભારતની સંસ્કૃતિ અને ઇતિહાસ, તીર્થંકરોના ગર્ભકલ્યાણકો, માતા મદાલસા, સતી સીતા અભિમન્યુ, શુક્રદેવજી, કુંદકુંદાચાર્ય, વનરાજ ચાવડો, છત્રપતિ શિવાજી, મહાત્મા ગાંધી, વિનોબા ભાવે આદિ અનેક મહાનુભાવોના જીવનના અભ્યાસથી આપણને સ્પષ્ટપણે

ખ્યાલમાં આવી શકે છે.

જન્મ પછીના પાંચ વર્ષો સુધી બાળકોનો જો કોઈની સાથે વધારેમાં વધારે નિકટનો સંબંધ રહેતો હોય તો તે માતા સાથેનો છે; અને તેથી માતાના સમસ્ત વ્યક્તિત્વની તેના પર એક અમીટ છાપ પડે છે. આજના શ્રીમંતો અને શહેરોમાં કામ કરતી બહેનોને મારે ખાસ આ વાત જણાવવી છે કે તેઓ નાના બાળકને રામા, આચાબાઈ કે સામાન્ય નર્સરી - (બેબી સીટીંગ) ના વિશ્વાસે ન મૂકે. નાના બાળકની માતા નોકરી વગેરે ન કરે તેવી અપેક્ષા ઉત્તમ બાળઉછેર માટે આવશ્યક છે - અનિવાર્ય છે. એક ઉત્તમ માતા સો શિક્ષકો બરાબર છે એમ જે કહ્યું છે તે પરમ સત્ય છે. આમ, ભારતીય નારીના જીવનનું સૌથી અગત્યનું પાસુ તે તેનું માતૃત્વ છે.

નારી સ્ત્રી પણ છે. પુરુષની તે અર્ધાંગિની છે, તેની પ્રેમદા પણ છે, પ્રેરણા પણ છે, વિશ્રાંતિ છે, સહચરી છે, અનુગામિની છે, અંકિતા છે, પરમ મિત્ર છે અને સર્વ સુખ દુઃખ ની ભાગીદાર છે. તેનું સન્માન, તેનું શિક્ષણ, તેનું સંરક્ષણ, તેને હૂંફ આપવી અને તેની સર્વ સુવિધા પોષી તેને નિશ્ચિંત, નિરામય અને નિઃશંક રહે તેમ કરવું એ પુરુષવર્ગની ફરજ છે. જો પુરુષ તેમ કરતો નથી અને તેને માત્ર વિષયસુખનું સાધન જાણે છે તો તે ભ્રાંતિમાં છે, ખોટે રસ્તે છે, દુઃખ પામશે. આ બાબતે પુરુષવર્ગે બરાબર જાગૃતિ કેળવી સ્ત્રીઓને

સર્વ પ્રકારે પોતાના જીવનમાં મોભાવાળું અને સુયોગ્ય સ્થાન આપીને પોતાની જીવનસંગિની તરીકે તેની કદર કરવી જોઈએ.

વ્યક્તિગત સ્તરે આ દેહધારી, ભારતીય સાંસ્કૃતિક મૂલ્યોનો ખાસ હિમાયતી છે; કારણ કે તેવા ઉત્તમ સંસ્કારોની ભૂમિકામાં જ માનવજીવનનું અંતિમ અને શ્રેષ્ઠ લક્ષ-પરમાત્મપ્રાપ્તિ-મોક્ષ સિદ્ધ થઈ શકે છે. તેથી તે સ્પષ્ટપણે સમાજને કહે છે કે સુખ-શાંતિ-સમૃદ્ધિ-આરોગ્ય-કલ્યાણની ખરેખર ખેવના હોય તો મૂળ ભારતીય પરંપરાના મૂલ્યો-અહિંસા-સત્ય આદિને ન છોડો. દાન-શીલ-તપ-ત્યાગ આદિને અવશ્ય જીવનમાં સ્થાન આપો અને સાચા જ્ઞાન, દિવ્ય આનંદ અને સદ્ગુણોની વૃદ્ધિ કરી સમસ્ત જીવસૃષ્ટિ અને માનવમાત્રને અભયદાન આપે એવા ઉત્તમ ધર્મ - આત્મધર્મ - ને આગળ રાખીને જીવન જીવો.

આ વાત મારા દેશની માતાઓએ જેટલી સુંદર અને સહજ રીતે સ્વીકારીને આત્મસાત્ કરી છે તેટલી ભાઈઓએ કરી નથી એમ કોઈ અપેક્ષાએ મને કહેવા દો અને તેથી જ આ જગ્યાએ ભારતીય નારીની શ્રેષ્ઠ સંસ્કારિતાનો નિર્દેશ કરેલ છે. વળી અહીં પુરુષવર્ગને યાદ કરાવી જાઉં છું કે આ દુનિયામાં સૌથી શ્રેષ્ઠ કહેવાય તેવા તીર્થંકરો, મહાન અવતારી પુરુષો, આચાર્યો અને ઋષિ-મુનિઓ તથા જીવનના અન્ય ક્ષેત્રે મહાન સિદ્ધિઓ હાંસલ કરનાર બધા પ્રતાપી અને

પ્રતિભાવંત પુરુષોની વિશ્વને ભેટ કરનાર પણ આ મારી માતાઓ જ છે. મારા વ્યક્તિગત જીવનના વિકાસમાંથી મારી માતા, ધર્મપત્ની, બહેન અને અન્ય મહિલાઓએ આપેલો ફાળો બાદ કરું તો એક મોટો શૂન્યાવકાશ ઉભો થાય એમ કહેવામાં હું નાનપનો અનુભવ કરતો નથી.

આવા શ્રેષ્ઠ માતૃત્વને શોભાવનાર મહિલાવર્ગનું સર્વાંગ શ્રેય સઘાય તેમ કરવામાં આપણો સમાજ ઊણો ઉતર્યો છે તે હકીકત છે. આ ભૂલને જલ્દીથી સુધારીને કન્યાઓને તેમજ માતાઓને વ્યક્તિગત, કૌટુંબિક, સામાજિક, શૈક્ષણિક, આર્થિક, નૈતિક અને સમગ્ર જીવનમાં યોગ્ય સ્થાન મળે તેવો સહિયારો પ્રયત્ન આપણે સૌએ કરવાનો સમય ખરેખર પાકી ગયો છે. કન્યાઓના શિક્ષણ અને સંસ્કારીકરણના કાર્યક્રમને આ બધા કાર્યક્રમોમાં અગ્રિમતા આપવાની વિશેષ જરૂર છે; કારણ કે ભારતના નાગરિકોના જીવનઘડતરની ભાવિ જવાબદારી તેમના શિરે રહેવાની છે.

સીતા, શબરી અને ચંદનબાળા, પદ્મિની
અને પદ્મા ઝાંસીની રાણી અને સરોજિની નાયડુ
જેવા સ્ત્રી-રત્નો તારા પ્રેરક પુરોગામી છે.

૧૧.

શિક્ષણ કેવળ અર્થલક્ષી ન હોય

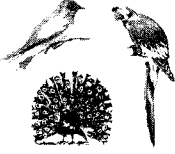
આપણે સૌ જાણીએ છીએ કે નવા જમાનાની હવાને કારણે વાલીઓ અને વિદ્યાર્થીઓ સૌ કોઈ એમ ઇચ્છે છે કે બારમા ધોરણમાં વિજ્ઞાન કે વાણિજ્યના વિષયો લેવા અને દીકરા કે દીકરીને ડૉક્ટર, એન્જીનિયર કે ચાર્ટર્ડ એકાઉન્ટન્ટ બનાવવો, કારણ કે એ લાઇનમાં જવાથી વધારે પૈસા કમાવાની સગવડ છે. કોઈ પણ સમાજમાં આવા સારા ડૉક્ટરો કે એવા વ્યવસાયીઓ હોય એ વાત તો આવકાર્ય છે, અને તે સારું કમાય તે પણ યોગ્ય જ છે. પરંતુ આ એક માત્ર કમાવાની દિશાનો જ જે પવન છે તે હિતકારી નથી, આ અભિગમ એકાંગી હોવાથી અનેક નવી સામાજિક-આર્થિક-નૈતિક સમસ્યાઓ ઉત્પન્ન કરનારો છે. કમાવાની દરેક ગૃહસ્થને જરૂર છે અને તેને માટે તે આવકાર્ય છે; પરંતુ તે જ્યારે ઘેલછાનું સ્વરૂપ ધારણ કરે છે ત્યારે તે દુઃખદાયક બને છે અને ચિંતા, ટેન્શન, ક્રોધ અને વ્યસનસેવન તરફ લઇ જઇ સર્વનાશ નોતરે છે.

શિક્ષણ દ્વારા જો મનુષ્ય સંસ્કારિત ન બને તો તેવું ભણતર તેને સારો કે ઉમદા માનવ નહીં બનવા દે. આપણા દેશમાં સ્વાતંત્ર્યની પ્રાપ્તિ પહેલાના વીસ-ત્રીસ વર્ષ અને પછીના વીસેક

વર્ષ દરમ્યાન જે મહાન પુરુષો થયાં તેમણે સાયન્સ કે કોમર્સ લીધું નહોતું અને છતાં તેઓ ખૂબ જ વિચક્ષણ, પ્રજ્ઞાસંપન્ન, સદ્ગુણી અને મહાન પ્રેરણાદાયક જીવન જીવી ગયાં તેમજ રાષ્ટ્રને પણ ખૂબ જ ઉપયોગી થયાં. આમાં છે મહાત્મા ગાંધી, સરદાર વલ્લભભાઈ પટેલ, જવાહરલાલ નહેરુ, રાજેન્દ્રપ્રસાદજી, એસ. રાધાકૃષ્ણન્, રાજાજી, ગોવિંદ વલ્લભ પંત, સંપૂર્ણાનંદજી, વીર સાવરકર, વિનોબા ભાવે, લાલ બહાદુર શાસ્ત્રી, સુભાષચંદ્ર બોઝ, અબ્દુલ કલામ આઝાદ, મોરારજીભાઈ દેસાઈ, કનૈયાલાલ મુન્શી, બાબા સાહેબ આંબેડકર આદિ અનેક.

એટલે વિદ્યાર્થી મિત્રોને ખાસ કહેવાનું છે કે તમે ગમે તે લાઈન લો પણ કમાવાની સાથે સાથે તમારા બૃહદ્ કુટુંબ, જ્ઞાતિ કે ગામને માટે પણ તમે કેટલા ઉપયોગી થાઓ છો અને તમારું જીવન કેટલું સદ્ગુણસંપન્ન બને છે તેની સતત જાગૃતિ રાખજો અને જીવનમાં ખૂબ પુરુષાર્થમય રહેજો. આજે આપણા સમાજને વધુ સારા મનુષ્યોની (ખાનદાનોની, સજ્જનોની) જરૂર છે અને તે માટે ભારતીય-સંસ્કૃતિ, ભારતીય ઇતિહાસ, ભારતીય કળાકૌશલ્ય અને ભારતીય ભાષાઓની જનની એવી સંસ્કૃત ભાષાના તજજ્ઞો અને નિષ્ણાતોની તાતી આવશ્યકતા છે. તમે બને તો આ કે આવા વિષયો લઈ તમારું ભણતર આગળ ધપાવજો.

૧૨.

વાણીનો જાદુ !

આપણને જેવી વાણી પ્રભુએ આપી છે, તેવી વિશ્વના કોઈ પણ પ્રાણી, પંખી કે જીવજંતુને આપી નથી. આટલા બધા અક્ષરો અને વ્યંજનો બોલવાની અદ્ભુત શક્તિ એ માનવના સર્વોચ્ચ વાચિક વિકાસનું અકાટ્ય પ્રમાણ છે.

ચાલ રાખીએ કે વાણી બેઠારી તલવાર જેવી છે. જો તેનો સદુપયોગ મનુષ્યને ઉત્તમોત્તમ પદ સુધી પહોંચાડી શકે છે તો બીજી બાજુ મહાભારત જેવા વિરાટ માનવસંહારને પણ નોંતરી શકે છે. એક વાર મુખમાંથી નીકળી ગયેલું વચન, છૂટી ગયેલા બાણની પેઠે, પાછું વાળી સકાવું નથી. આ કારણથી જ જીવનમાં સંપ, શાંતિ, મૈત્રી અને સ્નેહની વૃદ્ધિ કરવાની ભાવનાવાળા મનુષ્યે ખૂબ વિચાર કરીને જ બોલવું જોઈએ. સુયોગ્ય વચનોથી આખા જગતને મિત્ર જેવું બનાવી શકાય છે અને તેમાં કાંઈ ખર્ચ કે મહેનત કરવાં પડતા નથી. અમારા ગુરુનો એક મંત્ર અમે સૂત્રરૂપે જીવનમાં સ્વીકાર્યો છે અને તેનાથી અનેક પ્રકારનો લાભ અનુભવ્યો છે. આ મંત્ર છે :-
**ધીરે સે બોલો, પ્રેમ સે બોલો,
 આદર દેકર બોલો, જરૂરત હોને પર બોલો.**

૧૩.

શૈક્ષણિક સમસ્યાઓ

છેલ્લા ૫૦ વર્ષમાં આપણા દેશમાં શિક્ષણનો વ્યાપ ઠીક ઠીક વધ્યો છે; કારણ કે વિશ્વવિદ્યાલયોની સંખ્યા ૧૯૫૧ માં ૨૫ હતી તે ૧૯૯૮ માં ૨૩૫ ની, નિશાળોની સંખ્યા ૨,૩૦,૬૮૩ થી વધીને ૨.૪ કરોડની અને કૉલેજોની સંખ્યા ૭૦૦ થી વધીને ૮૫૪૫ ની થઈ છે. પરંતુ આ ભણતર દ્વારા ભલે આપણે ડીગ્રીઓ મેળવીએ છીએ; પણ રોજબરોજના જીવનમાં તે આપણને કેવું અને કેટલું ઉપયોગી થાય તે વિચારીએ તો નિરાશ થવું પડે છે. પહેલા વરસાદથી જેમ ઠેરઠેર પુષ્કળ ઘાસ ઊગી નિકળે છે પરંતુ તે કાંઈ આપણા ખાવાના કામમાં આવે નહીં; તેમ હજારોની સંખ્યામાં દર વર્ષે ગ્રેજ્યુએટ થયેલા વિદ્યાર્થીઓ વિશ્વવિદ્યાલયોમાંથી બહાર પડે છે, પણ તેમને તે ભણતર દ્વારા આર્થિક રીતે સ્વાવલંબીપણું પ્રાપ્ત થઈ શકવું નથી; જેથી શિક્ષિત બેકારોની સંખ્યામાં દિવસે દિવસે વધારો જ થતો જાય છે ! આમ આપણું શિક્ષણ વાસ્તવિકતા સાથેનો સંબંધ ગુમાવી બેઠું છે.

પ્રાચીનકાળથી માંડીને ઇ.સ. ૧૯૪૦ સુધીનો આપણા શિક્ષણનો ઇતિહાસ જોઈએ તો સૌમ્ય ગુરુ-શિષ્ય સંબંધની

તેમાં સ્પષ્ટ ઝાંખી થાય છે. ધીમે ધીમે આ પવિત્ર અને પ્રશંસનીય સંબંધ ઘટતો ગયો અને છેલ્લા ૨૦ વર્ષમાં તો એવી સ્થિતિએ પહોંચ્યો છે; જ્યાં તે સંબંધની પવિત્રતા અને ગરિમા લગભગ નષ્ટ થઈ ગયાં છે.

ટ્યુશનના અતિરેકથી થાકેલો શિક્ષક કે પ્રોફેસર સ્કુલ-કોલેજમાં જાણે કે વિશ્રાંતિ લેવા જાય છે ! બીજી બાજુ સામાન્ય વિદ્યાર્થીઓને ભણવામાં અને પીરિયડ ભરવામાં જાણે રસ જ નથી. આ બંને પરિબળોથી ઉત્પન્ન થયેલું વિષયક (Vicious circle) તૂટી શકતું નથી. પ્રાઇવેટ શિક્ષણવર્ગો અને શિક્ષણસંસ્થાઓ ડોનેશનના નામે વિદ્યાર્થીઓ-વાલીઓનું શોષણ કરે છે અને ગરીબ કે મધ્યમ વર્ગનો વિદ્યાર્થી શિક્ષણથી જાણે કે વંચિત રહી જાય છે. ઉભયપક્ષે શિસ્તનો અભાવ હોવાથી, ગુરુ-શિષ્યનો એકબીજા પ્રત્યેનો સદ્ભાવ તદ્દન ઘસાઈ ગયો છે.

સ્વાસ્થ્ય અને શિક્ષણનો જે પૂરક સમન્વય છે તે પ્રત્યે સંપૂર્ણ બેદરકારી છે અને A healthy mind in a healthy Body નું સૂત્ર જાણે કે વિસરાઈ ગયું છે. રાષ્ટ્રના યુવાન વિદ્યાર્થીઓનું સ્વાસ્થ્ય દયાજનક સ્થિતિએ પહોંચી ગયું છે કારણ કે શારીરિક શ્રમ, કસરત, યોગાસન, નિર્વ્યસનતા અને આહાર-વિહારની નિયમિતતાએ જાણે કે નવી પેઢીના જીવનમાંથી દેશવટો લીધા જેવી પરિસ્થિતિ પેદા થઈ ગઈ છે. રમતગમત વિભાગ તરફ તદ્દન બેદરકારી વર્તે છે અને તેમાં

આપણા ગુજરાતમાં તો તે વાત સ્પષ્ટપણે જણાઈ આવે છે. આ બાબત સરકારીતંત્રે તો જાગૃત થવું જ જોઈએ, પરંતુ સ્વૈચ્છિક સંસ્થાઓ જો આમાં સાફ યોગદાન આપે તો જલ્દીથી સુધારણા થઈ શકે. વિવિધ પ્રકારે આ પ્રવૃત્તિઓને બિરદાવવી જોઈએ અને વિપુલ પ્રમાણમાં પુરસ્કારાદિ આપવાનું આયોજન કરવું જોઈએ.

આપણા દેશનો ઐતિહાસિક, ભૌગોલિક, ભાષાકીય, સાંસ્કૃતિક આદિ દ્રષ્ટિઓથી વિચાર કરીએ તો તો એક દેશ કરતા એક ઉપખંડ જેવો વધારે છે. અનેક પ્રકારના ધર્મમતની માન્યતાવાળા લોકો આપણે ત્યાં વસે છે. આવી વિવિધતાઓમાં પણ એકતા જાળવી રાખવા માટે આપણે શૈક્ષણિક અને પર્યટણના ક્ષેત્રે પણ ખૂબ પ્રયત્નો કરવા પડશે; જેથી વિવિધ જિલ્લાઓ અને પ્રાંતના લોકો એકબીજાની સાથે નિકટતાથી હળીમળી શકે, એકબીજાના તહેવારો અને સામાજિક પ્રસંગોમાં આવતા-જતા થાય અને એકબીજાના રીતરિવાજો આદિ વિષે પૂરતા પ્રમાણમાં માહિતગાર થઈ શકે. આવું ભાવાત્મક ઐક્ય લાવતા ઘણો સમય લાગે. આ બાબતમાં રેલ્વે-મુસાફરી, લશ્કરી-ભરતી અને બદલીઓ, આઈ.એ.એસ. ઓફીસરોની આંતરપ્રાંતીય કાર્યવાહી અને નિયુક્તિઓ તો ઉપયોગી છે જ; પરંતુ વિદ્યાર્થી-અવસ્થાથી માંડીને જ સ્કૂલ, કોલેજ અને યુવકમંડળોના આંતર-પ્રાંતીય પ્રવાસો અને સાંસ્કૃતિક આપણે (વિનિમય) માટેના કાર્યક્રમોનું સરકારી અને ખાનગી (Both

at Public & Private levels) સ્તરે આયોજન થવું જોઈએ. આ બાબતમાં હિંદુ અને જૈન ધર્મના સાધુઓ, જે પાઠ-વિહારી હોય તેઓ ઘણાં ઉપકારી બની શકે. વળી, મોટા તીર્થયાત્રાના સંઘો (દા.ત. મુંબઈ-કાશી, મદ્રાસ-સમ્મેદશિખર, હિમાલયની તળેટીના તીર્થોના પ્રવાસો) નું આયોજન પણ પ્રશંસનીય છે. પ્રાચીન ઐતિહાસિક દ્રષ્ટિએ મહત્વના સ્થળોના પ્રવાસથી જ્ઞાન-ગમ્મતની વૃદ્ધિ સાથે વિદ્યાર્થીઓમાં પ્રવૃત્તિ-આરોહણ, મોટી નદીઓ-જંગલો અને મહાપુરુષોના સ્મારકો વિષેનું જ્ઞાન વધે, સાહસવૃત્તિ વધે અને આ રીતે તેમના જીવનનો બહુમુખી વિકાસ થવામાં વેગ આવે.

યોગાસનો, સામાન્ય માનવતાપૂર્ણ વ્યવહાર અને આપણા સૌ કોઈના જીવનમાં ઉપકારી અને ઉન્નતિકારક એવા ઉચ્ચ મૂલ્યોનું પ્રયોગાત્મક શિક્ષણ ખૂબ જ આવશ્યક છે. અઠવાડિયામાં તેના બે-ત્રણ પીરિયડો રાખવામાં આવે અને પ્રાચીન તથા અર્વાચીન મહાપુરુષોના જીવનની માહિતી દ્રવ્ય-શ્રાવ્ય માધ્યમોથી પણ આપવામાં આવે તો તે વિશેષ પ્રેરણાત્મક, પ્રસન્નતાદાયક અને ચારિત્રદંડતરમાં ખૂબ ખૂબ ઉપયોગી બની શકે. જીવનદંડતરમાં વિવિધપણે ઉપયોગી અને ઉપકારી એવા રાષ્ટ્રીયતા, શૂરવીરતા, સાહસિકતા, સત્યનિષ્ઠા, સચ્ચારિત્રતા, ઉદારતા, ન્યાયપ્રિયતા, પ્રમાણિકતા, સાદાઈ, ધ્યેયનિષ્ઠા, નમ્રતા, વિશ્વબંધુત્વ આદિ સદ્ગુણોનો જીવનમાં સંચાર થાય. ગુણિયલજનોનું સન્માન થઈ શકે એવા વિવિધ

સમારંભોનું આયોજન જાહેરમાં થાય તો વિદ્યાર્થીઓ અને યુવક-યુવતીઓને જીવનમાં મહાન બનવાની પ્રેરણા મળે. આવી પ્રવૃત્તિઓથી જીવનવિકાસ અને જીવનની ઉન્નતિ સાધવાનો તેઓનો ઉત્સાહ ઘણો વધી જાય. જો આપણે આમ કરી શકીએ તો સમસ્ત સમાજમાં અને રાષ્ટ્રમાં સચ્ચાચિત્રતાની મહત્તાનું અને તે પ્રાપ્ત કરવા માટેની એક તંદુરસ્ત હરીફાઇનું મોજું ફરી વળે; જેવું કે ગાંધીયુગમાં સ્વાતંત્ર્યસંગ્રામનું ફરી વળ્યું હતું તેવું.

તું યુવાન હો તો તારી દ્રષ્ટિ વિદ્યાર્જન,
સતત ઉદ્યમ અને કુટુંબ-રાષ્ટ્ર પ્રત્યેની ફરજ ભણી
સતત રાખજે.

શિક્ષક સંત અને ન્યાયદીશના જીવનમાં
સડો પેસે તે સમાજ નષ્ટ થાય છે.

૧૪.

સાચું ચારિત્ર

સમાજમાં ચારિત્રનો સામાન્ય અર્થ તો પ્રસિદ્ધ છે; મુખ્યપણે તો તેમાં દામ્પત્યજીવનની કે વ્યક્તિગત જીવનની પવિત્રતા અને સચ્ચાઈનો સમાવેશ થાય છે. શાસ્ત્રીય વિદ્વાનો, પરંપરાગત વ્રતાદિના પાલનને ચારિત્ર કહે છે. આ સામાન્ય અર્થ તો બરાબર છે પણ જીવનમાં જેઓ ખરેખર મહાન બનવા માંગે છે તેમણે મુખ્યપણે નીચે કહેલી જીવનશૈલી અપનાવવી, તો તેમના જીવનનો બહુમુખી વિકાસ થતાં તેઓ સહજપણે ઉત્તમ ચારિત્રના સ્વામી બની શકશે.

૧. **નિયમિતતા** : જે સમયે જે કાર્ય કરવાનું નક્કી કર્યું હોય, તે સમયે તે કાર્ય અવશ્ય કરવું. અસાધારણ સંજોગોમાં તે ન થઈ શકે તો સમયસર તેની બાબત સંબંધિત વ્યક્તિઓને કરી દેવી.

૨. **વ્યવસ્થા** : દરેક કાર્યને કરવાની એક શ્રેષ્ઠ અને સર્વાંગસુંદર રીત હોય છે. જેમ કે તે કાર્ય કરવા માટે યોગ્ય અને નિર્દોષ સાધનોનો ઉપયોગ કરવો; તેને વહેવું કે મોડું ન કરતા યથાચોગ્ય સમય કરવું; બહુ જલ્દી-જલ્દી કે તદ્દન મંદ ગતિથી ન કરવું; તેને યોગ્ય

જગ્યાએ અને યોગ્ય વ્યક્તિઓની હાજરીમાં કરવું; વેઠ કે ઢસરડો કરતા હોયએ તે રીતે નહીં, પણ પોતાને અને અન્યને પ્રસન્નતા ઉપજે તે રીતે કરવું; તેમજ તે કાર્ય દ્વારા કોઈને મન-વચન-કર્મથી દુઃખ ન ઉપજે તેવી રીતે કરવું અને સ્વાર્થરહિત થઈને બહુજનહિતાય થાય તેવી રીતે કરવું.

૩. **વચનપાલન** : આપણે કોઈ પણ વ્યક્તિને કોઈ પણ કામ માટે વચન આપ્યું હોય તો તે અવશ્ય નિભાવવું. ગમે તેટલા દુઃખ, વિરોધ કે અગવડોને સહન કરીને પણ વચનનું પાલન કરવું એ મહાન ચારિત્રનું ધોતક છે. આ એક શિસ્તના પાલનથી સરળતા, સાહસ, દ્રઢતા, બિરાદરી આદિ અનેક ગુણો પ્રગટે છે.

૪. **નિર્મળ પ્રેમમય વ્યવહાર** : કુટુંબ અને મિત્રોથી માંડીને, આપણા સંબંધમાં આવનાર સૌ કોઈ પ્રાણીઓ કે નાના-મોટા મનુષ્યો સાથે અંતરંગ સદ્ભાવપૂર્ણ વ્યવહાર કરવો. આવો પ્રેમમય વ્યવહાર કરતી વખતે કોઈ સ્વાર્થમય દ્રષ્ટિ રાખવી નહીં કે સામાને મદદરૂપ થવામાં પાછી પાની કરવી નહીં. આવું પારદર્શક વર્તન મનુષ્યને જીવનના ઉચ્ચતમ શિખરે પહોંચાડે છે, એવો જ્ઞાનીઓનો અનુભવ છે.

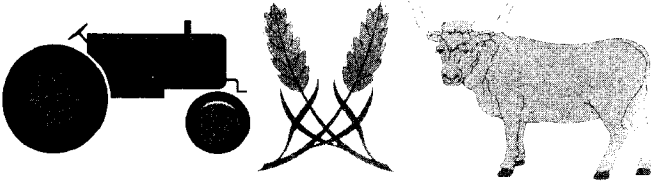
૫. **કર્તવ્યપાલન, ધીરજ અને ખંત** : પ્રથમ તો કોઈ પણ કાર્ય કરવાનો સાચો સંકલ્પ કરવા માટે ઘણી પાત્રતાની

જરૂર છે; જેમાં દેશ-કાળનું સાચું જ્ઞાન, પોતાની સામાન્ય શક્તિ, હાથમાં લીધેલ કાર્યની સમજણ અને પૂર્વ-અનુભવ તથા સહયોગી મિત્રોનાં સહકાર આદિ મુખ્ય છે.

અહીં તો તેથી આગળની વાત છે. પૂરો વિચાર કર્યા પછી પ્રારંભેવું સત્કાર્ય કરવા માટે દ્રઢ નિર્ધાર, અનેક આપત્તિઓ અને નિષ્ફળતાઓ મળે તો પણ નિરાશાને જીવનમાં સ્થાન ન આપવું, થોડો સમય વિશ્રામ કરીને ફરી ફરી તે કાર્ય સિદ્ધ કરવા માટે પોતાની સર્વ શક્તિ છેલ્લા શ્વાસ સુધી લગાવ્યે જ રાખવી-એ જઠા મહાપુરુષના લક્ષણો છે. મહાત્મા ગાંધીજી, મહારાણા પ્રતાપ, વન્દ્રાજ ચાવડા કે નરસિંહ મહેતા જેવા અનેક મહાપુરુષોએ હારને હાર ન માનતાં, ફરી ફરી પોતાનો સત્પુરુષાર્થ ચાલુ રાખીને પોતાની જીવનસિદ્ધિ કરી છે.

સમયનો સદુપયોગ, કૃતજ્ઞતાનું સદૈવ સ્મરણ, સૌની સાથે નમ્રતાથી વર્તન, પોતાને મળેલ લાભને ઉદારતાપૂર્વક પોતાના મિત્ર-સહયોગીઓમાં વહેંચવો, તુચ્છ વસ્તુમાં આનંદ માનવો નહીં, તેમજ મોટા સમાધાન માટે પોતાની અલ્પ માગણી જતી કરવી આદિ અનેક પ્રકારના જીવનક્રમને અપનાવવાથી મહાન અને પ્રભાવશાળી વ્યક્તિત્વ ઉદય પામે છે.

૧૫.

ભારતીય ખેતી

આપણો દેશ એક ખેતીપ્રધાન દેશ છે. તેની ૭૫ ટકા જેટલી પ્રજા ગામડામાં રહે છે, જ્યાં આજીવિકાનું મુખ્ય સાધન ખેતી છે. પરંતુ આ પણ એક દુઃખદ હકીકત છે કે ખેતી લાયક સારી જમીનના જે માલિકો છે તેઓ કાં તો મોટા જમીનદારો છે, અથવા આજુબાજુના મોટા શહેરોમાં રહેતા શ્રીમંતો, સરકારી અમલદારો અને પ્રજાના નામે ચૂંટાઈને તેને દગો દેનાર અને પ્રજાના શોષણમાં રાચનારા નિર્લજ્જ, રિશ્વતખોર અને દેશદ્રોહના કાર્યોમાં પાવરધા એવા રાજકારણીઓ છે.

આ વાત સખત શબ્દોમાં એ આશયથી લખી છે કે ખેતરોમાં પરસેવો પાડી કાળી મજૂરી કરનાર એવા ખેતમજૂરો (દહાડિયાઓ) ને આર્થિક, શૈક્ષણિક કે સાંસ્કારિક કોઈ ક્ષેત્રે પ્રગતિ કરવાની તક મળતી નથી. શ્રીમંત વધારે શ્રીમંત બનતો જાય છે અને ગરીબ વધારે ગરીબ બનતો જાય છે. આવા ખેતમજૂરોનું કોઈ ગણનાપાત્ર સંગઠન નથી કે જેનું રાજ્ય કે કેન્દ્રીય સરકાર સાંભળે.

આ મહાન અને વિકટ સમસ્યાનો તાત્કાલિક ઉકેલ નથી;

એમ છતાં આજે આઝાદીના ૫૦ વર્ષ પછી પણ સ્થિતિ ઘણી અસંતોષકારક છે. અત્રે તેના બધા પાસાઓની છણાવટ કરવી સંભવતી નથી અને પ્રસ્તુત પણ નથી; છતાં નીચે પ્રમાણેના થોડાં સૂચનોનો અમલ કરવા માટે જો આપણે સૌ સહિયારો પુરુષાર્થ કરીએ તો ભારતને મળેલી આઝાદીનો લાભ એક સૌથી નીચેના સ્તર સુધી થોડો પણ પ્રસારી શકાય અને આપણે સારી આઝાદી પ્રાપ્ત કરી એમ ગણી શકાય.

૧. પર્યાવરણ-રક્ષક અર્વાચીન ખેતપદ્ધતિ : આ પદ્ધતિમાં સાંચું બિયારણ, ફર્ટીલાઇઝર, સિંચાઈની સગવડ, જંતુનિવારક દવાઓ અને સાદુ યાંત્રિકરણ સીમાંત ખેડૂતને પુરું પાડવામાં આવે; જેથી સૌનું પોષણ થાય અને કોઈનું શોષણ ન થાય.
૨. નાના ખેડૂતોને (૧.૫ એકર સુધીની જમીનવાળાને) યોગ્ય નાણાની મદદ. આ કામ સહકારી મંડળીની રચના દ્વારા વધારે વ્યવસ્થિત અને પ્રમાણિકતાથી થઈ શકે.
૩. કોઓપરેટીવ ફાર્મીંગ, જેમાં ચાર-પાંચ ખેડૂતો સાથે મળીને ખેતી કરે, જેથી વધારે કરકસરપૂર્વક અને પોષણક્ષમ રીતથી કામ થઈ શકે.
૪. સહકારી વેચાણ મંડળીઓ વ્યવસ્થિત રચાય તો વ્યક્તિગત વેચાણ કરવાથી થતા શોષણથી બચી શકાય.
૫. ખેડૂત પાયારૂપ શિક્ષણ મેળવે, જેથી તેનું શોષણ થતું અટકાવી શકાય.

આપણા દેશની મૂળ સંસ્કૃતિ ઋષિ અને કૃષિની જ છે. ભલે ઔદ્યોગીકરણ કરીએ તેની ના નથી, પરંતુ તે મર્યાદિત રહે તો જ સાચી શાંતિ, સમૃદ્ધિ અને સિંતામુક્ત જીવન જીવી શકાશે અને ગાંધીજી-વિનોબાની ભાવનાવાળું રામરાજ્ય લાવી શકાશે.

આપણો દેશ સ્વતંત્ર થયાને ૫૪ વર્ષ થવા આવ્યાં તો પણ ખેત-મજૂર અને નાના ખેડૂત સુધી હજુ આપણે જીવનની પાયાની જરૂરિયાતો પહોંચાડી શક્યા નથી. તેને માટે આપણે સૌએ સહિયારો પુરુષાર્થ કરવાનો વખત હવે પાકી ગયો છે.

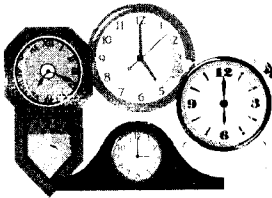
૧૬.

સાચી અસ્થિતા

સૌના સુખમાં રાજી રહીએ તે સજ્જનતા પણ બીજાને તનનું, મનનું, ધનનું કે અન્ય કોઈ પણ પ્રકારનું દુઃખ જોવામાં આવતાં, આપણી પૂરી શક્તિ લગાવીને તેને દૂર કરવાનો પ્રયત્ન કરીએ તે ખરેખરી સંવેદનશીલતા અને પરોપકારીપણું ગણાય.

કરૂણા અને સાચી અનુકંપાનું એ આવશ્યક અંગ છે કે પોતે સહન કરીને, તન-મન-ધન સમયાદિનો ભોગ આપીને પણ અન્ય મનુષ્યો, પશુ-પંખીઓ કે જીવજંતુ આદિ સમસ્ત પ્રાણીમાત્રને મદદરૂપ થવું. આમ કરવાથી હૃદય કૂણું બને છે, આર્દ્ર થાય છે અને જીવનના ઉચ્ચ મૂલ્યો સમજવાની અને અપનાવવાની પાત્રતા આપણામાં પ્રગટે છે. આવી સત્પાત્રતાથી આપણું સર્વાંગી હિત થાય છે અને જીવન સફળ બને છે.

૧૭.

સમયનો સદુપયોગ

જીવનને ઉન્નત અને સફળ બનાવવાનો આ શ્રેષ્ઠ, સર્વસુલભ અને સર્વમાન્ય ઉપાય છે. જે નિરંતર ઉદ્યમી રહે છે અને પોતાના જીવનની પ્રત્યેક મિનિટનો સદુપયોગ કરે છે તેને શોધતી શોધતી, સફળતા, તેને આંગણે આવીને ઉભી રહે છે.

વિદ્યાર્થી હોય કે ગૃહિણી, શિક્ષક હોય કે આચાર્ય, ડૉક્ટર હોય કે વકીલ, ખેડૂત હોય કે વેપારી, ગૃહસ્થ હોય કે ત્યાગી, કાર્યકર હોય કે નેતા-જીવનના બધા જ ક્ષેત્રોમાં સમયનો ખૂબ ચીવટપૂર્વક સદુપયોગ કરનાર ઝડપી પ્રગતિ સાધી શકે છે.

વીતી ગયેલી એક ઢાણ લાખો ઉપાયો કરવા છતાં પાછી મેળવી શકાતી નથી; માટે જીવનના ઉન્નત ધ્યેયને ત્વરાથી સિદ્ધ કરવા પ્રત્યેક ઢાણને સત્કાર્યમાં જ વાપરીએ. પ્રત્યેક મહાપુરુષની જીવન-સફળતાનું રહસ્ય વિચારતાં સમયનો સદુપયોગ, સાચી સમજણ, સદાચારમાં નિષ્ઠા અને સાહસવૃત્તિ-આ કારણો મુખ્ય જણાય છે.

૧૮.

‘રીટાયરમેન્ટ’

સામાન્ય રીતે આ જમાનામાં, સરકાર કે અન્ય સંસ્થાઓ ૫૮ વર્ષે આપણને નોકરીમાંથી છૂટા કરે છે અને તમે નિવૃત્ત જીવન ગાળો એમ સૂચિત કરે છે.

જે મનુષ્યે ઉપરોક્ત હકીકતનો પહેલેથી વિચાર કર્યો હોય તે ખરો સમજી કહેવાય. દીકરા-દીકરીના લગ્નની, છોકરાને લાઇનસર કરવાની કે પરીક્ષામાં સારા માર્ક્સ લાવવાની આગળથી તૈયારી કરીએ છીએ તેમ, નિવૃત્તિની પણ આગળથી તૈયારી કરવી જોઈએ. જો માનસિક રીતે તે માટે તૈયાર ન થયા હોઈએ, નિવૃત્તિમાં સમયનો કેવી રીતે સદુપયોગ કરીશું તેની યોજના ન કરી હોય તો જીવનમાં ખાલીપો લાગે, મૂંઝવણ થાય અને માનસિક અસંતોષ જન્મે; જેમાંથી પોતાને ડિપ્રેશનનો અને કુટુંબીજનોને કલેશનો ભોગ બનવું પડે.

નિવૃત્તિ પછી ઠીક આવક હોય તો કમાવાની તૃષ્ણાનું નિયમન કરી પરોપકારની પ્રવૃત્તિ અને આત્મકલ્યાણ માટે સત્સંગ-ભક્તિ-તીર્થયાત્રા આદિમાં જોડાવું અને કુટુંબને જરૂરિયાત અનુસાર ઉપયોગી થવું. વિચારવાન-વિવેકી તો ૩૫ વર્ષની ઉંમર થાય ત્યારથી જ થોડું સારું વાંચન, અવારનવાર સત્સંગ, મંદિર, તીર્થ કે ધર્મસ્થાનકની સેવા

વગેરેમાં પ્રસંગોપાત રસ લઈ ધર્મરુચિ કેળવતો થઈ જાય છે; અને નિવૃત્તિ મળતાં, સાધનામાં પદ્ધતિસર અને ચીવટથી વિશેષપણે લાગી જાય છે.

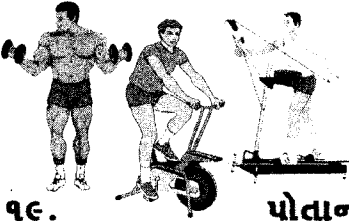
ભારતીય જીવનપદ્ધતિનું અંતિમ લક્ષ્ય પરમાત્મદર્શન દ્વારા સારી શાંતિ, દિવ્યજ્ઞાન અને છેવટે પૂર્ણ મોક્ષની પ્રાપ્તિ કરવી તે છે; માટે જ મહર્ષિઓએ સામાન્ય મનુષ્યને માટે ચાર આશ્રમોની વ્યવસ્થા કરી છે; જેનાથી ક્રમશઃ દિવ્ય જીવનનો વિકાસ થઈ શકે છે. મૃત્યુ આપણું અસ્તિત્વ મટાડી શકતું નથી; કારણ કે આપણે અજર, અમર, આનંદદાન અને દિવ્યજ્યોતિ સ્વરૂપ છીએ. આવા અચિંત્ય માહાત્મ્યવાળા આપણા સ્વરૂપનો અપરોક્ષ અનુભવ કરીને આપણે મૃત્યુંજયી બનીએ.

ઉપસંહારમાં એમ કહી શકાય કે જો આપણે આ ઉંમરમાં, દુન્યવી ફરજોને ગૌણ કરીએ, યથાશક્તિ સંસ્થા, સમાજ અને રાષ્ટ્ર તરફના ઋણને અનાસક્તભાવે અદા કરીએ અને દેહદેવળમાં બિરાજમાન પરમાત્માના દર્શન કરવા માટે સત્સંગ-સદ્ગુણપ્રાપ્તિ અને સદ્વિચારોને જીવનમાં અગ્રિમતા આપીએ તો મનુષ્યભવ સફળ થાય અને સાચા અર્થમાં Retirement કાયમી બને. યથા -

યદ્ગત્વા ન નિવર્તન્તે તદ્ભામ પરમં મમ

- શ્રીમદ્ ભગવદ્ગીતા

૧૯.

પોતાના આરોગ્યનું જતન કરો.

જીવનના કોઈપણ ક્ષેત્રમાં સફળતા પ્રાપ્ત કરવા નીરોગી શરીર ઉપકારી બને છે તેથી જ મહાપુરુષોએ કહ્યું :-

- * શરીર એ જ ધર્મકરણ માટેનું પ્રથમ સાધન છે.
- * પહેલું સુખ તે જાતે નર્યા.
- * Health is wealth.

આજનું શહેરી જીવન ઘણી જ ધાંધલ-ધમાલવાળું બની ગયું છે. સુખી જીવનની કલ્પનાઓ બદલાઈ ગઈ હોવાથી ખૂબ પૈસા કમાવા માટે જીવનમાં દોડધામ સિવાય બીજું કંઈ દેખાતું નથી. ભોજન, શ્રમ, કુટુંબ-જીવન, સંસ્કાર, સુયોગ્ય રીતભાત વગેરેમાં એવી અનિયમિતતાઓ, વિકૃતિઓ, દંભ અને દેખાદેખી ઘર કરી ગયા છે કે ડીપ્રેશન, વિહ્વળતા, ઊલ્કા પ્રેશર, જઠરનું ચાંદુ, હૃદય-રોગ, શારીરિક સ્થૂળતા, ગુપ્ત રોગો આદિ અનેક વિષમતાઓનો બહોળો વ્યાપ થઈ ગયેલો જોવામાં આવે છે. આ બધાનો કોઈ મુખ્ય ઇલાજ હોય તો તે પોતાની જ સાચી સમજણ અને તેને અનુરૂપ આચરણ દ્રઢતાથી અમલમાં મૂકવું તે છે. કેટલીક અનુભૂત કૃતિઓ બતાવું છું :

૧. **આહાર** : ૧. નિયમિત સમયે ભોજન લઇએ. ૨. ભૂખ લાગી હોય તેટલું જ ખાઇએ. ૩. જીભને નહીં પણ પેટને પૂછીને ખાઇએ. ૪. તન-મનના આરોગ્ય માટે વધારે પડતું તીખું, તળેલું, મસાલાવાળું, પચવામાં ભારે હોય તેવું અને મોડી રાત્રે લેવું નહીં. ભરપેટ ખાઇને તરત સૂઇ જવું નહીં. ૫. શાકાહાર સંપૂર્ણ અને સુપાચ્ય આહાર છે, તેનાથી કબજિયાત અને શારીરિક સ્થૂળતા નિવારી શકાય છે. પાતળું શરીર દીર્ઘાયુ થવામાં વિશેષ ઉપકારી છે. તાજુ, મોળી, મલાઇ વગરની છાશ એક ઉત્તમ આરોગ્યપ્રદ પીણું છે.

૨. **વિશ્રામ અને આળસ** : યોગ્ય નિદ્રાથી શારીરિક થાક ઉતરે છે અને પુનઃ સ્ફુર્તિથી કામ કરી શકાય છે. ઉંમર, વ્યવસાય, સંબેગો, આહાર વગેરેની સાથે તાલ મેલ બેસે તેટલી ઊંઘ લેવી; છતાં જિંદગી જાગતા રહીને સારાં કામો કરવા માટે છે એમ જાણી, વધારે ઊંઘથી દૂર રહેવું.

માનસિક અને શારીરિક થાક ઉતારવા રોજ ૫-૧૦ મિનિટ માટે શવાસન કરવાથી ખૂબ લાભ થાય છે.

૩. **શારીરિક પરિશ્રમ** : ૧. જેમ મશીન ચાલતું ન રહે તો તેને કાટ ચડી જાય, તેમ જે શરીરને યોગ્ય કસરત કે શ્રમ ન મળે તે સ્થૂળ, સ્ફુર્તિ વગરનું અને રોગોનું ઘર બની જાય. ૪૫ વર્ષથી મોટાં હોય તેમને માટે હળવા

આસનો કે બે-ત્રણ કિ.મી. ચાલવું, કે બગીચાની સંભાળ લેવા જેવી હળવી કસરતો નિયમિત કરવી. ખૂબ ઉપયોગી અને આનંદદાયક છે. આવો શ્રમ સ્ફૂર્તિદાયક અને ઉપકારી છે. યુવક-યુવતિઓ પોતાને મનગમતી દંડ-બેઠક, સ્વીમીંગ, વેઘટ-લીફટીંગ, ટેનીસ, કુસ્તી, દોડ કે વિવિધ આસનો જેવી ભારે કસરતો પણ કરીને સ્ફૂર્તિ અને આનંદનો અનુભવ કરી શકે. ૨. ભોજન અને કસરતો વચ્ચે ઓછામાં ઓછો એક કલાકનો આંતરો રાખવો. ૩. બહુ હાંફી જવાય કે છાતીમાં દુખાવો થાય તો તુરત કસરત બંધ કરી દેવી.

૪. **આજીવિકાનો ઉદ્યમ :** સામાન્યપણે આઠથી દસ કલાકનું કામ પોતાની આજીવિકા માટે યોગ્ય ગણાય. અપવાદરૂપે સીઝનમાં, અમુક ખેતીના કામમાં કે નવી નોકરી-ધંધો કે પ્રારંભિક શહેરીજીવનમાં ત્રણેક કલાક વધારે કામ પણ કરવું પડે.

All Work and no Play makes Jack a dull boy. કૌટુંબિક-જીવન, બાળકોનું ભણતર-ઘડતર, મિત્રોનો સમાગમ વગેરે માટે પણ થોડો સમય ફાળવવો. વધારે પડતા ઉબાગરા, રાત્રિના મોડા સુધી ટી.વી. જોયા કરવું અને રાત્રે મોડેથી કલબમાંથી પાછા ફરવું - આ બધાથી આરોગ્ય અને સંસ્કારને નુકશાન પહોંચવાની ઘણી શક્યતાઓ છે.

૫. માદક દ્રવ્યોનું અને કુટેવોનું સેવન : આ જમાનામાં વધારે પડતા કામના બોબ અને માનસિક ચિંતાઓથી બચવા માટે અને કાલ્પનિક મનોરંજન માટે માણસ, બીડી-સીગરેટનો અતિરેક, દારૂ, જુગાર, જર્દા, પાન-મસાલા, માંસાહાર, કલબ-લાઇફ, બ્લ્યુ ફિલ્મ તથા સ્વચ્છંદાચાર તરફ વધારે અને વધારે ઢળી રહ્યો છે. સારા આરોગ્ય માટે બધામાંથી અડકેની જરૂર નથી. આ વાત બર્નાડ-શો, શ્રીમોરારજીભાઈ દેસાઈ, શ્રી ગુઝારીલાલ નંદા, શ્રી અટલબિહારી બાજપાઈ, શ્રી રવિશંકર દાદા, શ્રી મેનકા ગાંધી, તથા અનેક સ્વાતંત્ર્યસેનાનીઓ જેવી આધુનિક વ્યક્તિઓના જીવન પરથી સ્પષ્ટપણે જાણી શકાય છે. આ બધી વસ્તુઓ તન-મનના સ્વાસ્થ્ય ઉપર વધતે ઓછે અંશે હાનિકારક અસર કરે છે એમ હવે આધુનિક વિજ્ઞાન પણ કબૂલ કરવું જાય છે. વિવિધ સંશોધનો દ્વારા એ પુરવાર થઈ ચૂક્યું છે કે તમાકુનો ઉપયોગ (ખાવું, પીવું કે ઘસવું), દારૂનો ઉપયોગ અને ગુટકાનું સેવન તંદુરસ્તીની અવશ્ય હાનિ કરીને અકાળે ઘડપણ અને મૃત્યુને નોતરે છે.

૨૦.

આપણો પોષાક કેવો હોય ?

માનવજીવનની પાંચ પાયારૂપ જરૂરિયાતો ગણવામાં આવી છે; રોટી-કપડાં-મકાન-ઔષધ અને શિક્ષણ. જે સમાજના મનુષ્યોને આ બધી જરૂરિયાતો યોગ્ય રીતે અને પ્રમાણસર મળી રહે તે સમાજને, સામાન્યપણે સુખી સમાજ (Welfare state) ગણવામાં આવે છે.

મનુષ્ય અતિ પ્રાચીન કાળથી કપડાં પહેરતો આવ્યો છે. તેનું મુખ્ય પ્રયોજન ઠંડી-ગરમીથી શરીરનું રક્ષણ કરવું, પોતાની લજ્જાશીલતા જાળવવી અને સમાજમાં પોતાની ફરજ, મોભો અને મહત્તાનું દિગ્દર્શન કરાવવું તે છે. અહીં તો માત્ર સભ્યતા અને સંસ્કારિતાના સંદર્ભને અનુલક્ષીને જ બે શબ્દો કહેવાં છે.

ભાઈઓ અને બહેનો-બહેનું મુખ્ય કાર્યક્ષેત્ર જુદું જુદું છે. ઘર-કુટુંબનું સંચાલન અને લાલનપાલન એ બહેનોની અને તેના આજીવિકા-સંરક્ષણનું કાર્ય એ ભાઈઓની મુખ્ય ફરજ છે. આમ છતાં બહેને હળીમળીને જ ગૃહસ્થાશ્રમનું સારી રીતે પાલન કરીને, જીવનને ઉન્નત અને ઊર્ધ્વગામી બનાવતા રહેવાનું છે.

ફેશનના નામે આજે અશ્લીલતા, અસભ્યતા અને આછકલાછ એટલી હદે પ્રસરી ગયાં છે કે તેને નિર્લબ્ધતા અને અંગ-પ્રદર્શનની હલકટ વૃત્તિ જ ગણવી જોઈએ. ભારતીય સભ્યતાને પ્રતિકૂળ અને વિઘાતક એવા ફેશન-શોની નિર્ગળ પ્રવૃત્તિઓને મહિલા-મંડળોએ અને સમાજના સભ્યવર્ગે અવશ્ય નિયંત્રિત કરવી જોઈએ. નારીનું શ્રેષ્ઠ ભૂષણ તેની લજ્જાશીલતા જ છે એવું ભારતીય સંસ્કૃતિનું સ્પષ્ટ માનવું છે. જ્યારે તેનો મર્યાદાભંગ થશે, જે અમુક અંશે થઈ રહ્યો છે, ત્યારે ભવ્ય ભારતીય પરંપરાનો પણ મૃત્યુદંટ જ સંભળાશે. માટે સમયસર જાગૃત થઈને સૌમ્ય, શાનદાર અને ઉન્નત એવી આપણી પરંપરાનું રક્ષણ કરવાનો અવશ્ય સંકલ્પ કરીએ.

દરેક દેશમાં પોતપોતાની પરંપરા સ્વીકારાય છે. ભારતીય સંસ્કૃતિ નાવિન્ય, લાવણ્ય, લાલિત્ય કે વૈવિધ્યનો સ્વીકાર કરવા છતાં પણ આધુનિકતાના નામે ઇન્દ્રિયોને ખોટી રીતે બહેકાવીને ચારિત્રહીનતાની દિશામાં લઈ જનાર પોષાક, તે પહેરવાની રીત, ચલચિત્રો, જાહેરખબરો અને ગુન્હાપ્રેરક સાહિત્યનો અસ્વીકાર કરે છે. આવી વિષમતાઓને ખાળવા માટે ખાળપણના સંસ્કારો, માખાપોની હૂંફ અને લલિતકળાઓનો યથાયોગ્ય વિકાસ કરીએ અને યુવાશક્તિને વિદ્યેયાત્મક પ્રવૃત્તિઓ દ્વારા સમાજ અને રાષ્ટ્રના નવનિર્માણના કાર્યમાં જોડીએ તો કંઈક સાચું ફળ આવે. આ કાર્યો માટે માત્ર સરકારી માધ્યમો અને સાધનો પૂરતા નથી, તેમાં અન્ય

સંસ્થાઓએ પણ સહયોગ આપવો રહ્યો.

સંસ્કારપીઠો, ગુરુકુળો, જાગૃત મહિલામંડળો, દ્રષ્ટિવાન, શિક્ષકો, સાચા સંતો, કથાકારો અને કેળવણીમંડળો સૌ કોઈ સહિયારો પુરુષાર્થ કરે તો, આ અને બીજા આવા મોટા દૂષણોને ધીમે ધીમે નિયમનમાં લઈ શકાય અને સમાજમાં શાંતિ-સૌહાર્દ, નિર્ભયતા અને પરસ્પર પ્રેમનું વાતાવરણ ઉભું થાય.

ભારતીય સંસ્કૃતિના પાયારૂપ મૂલ્યો ગ્રામ્યવિસ્તાર અને ગ્રામ્યજીવનમાં વધારે સારી રીતે અને સરળતાથી જાળવી શકાયા છે; જેથી ત્વરાથી ફેલાતા શહેરીકરણની ગતિ ધીમી પાડી શકાય તો પણ આ કાર્ય ઓછી મહેનતે સિદ્ધ થઈ શકે.

- સાદો, સરળ, સોમ્ય, સ્વચ્છ, છતાં કલાત્મક પોષાક એ આપણી સંસ્કારિતોનું ધોતક છે.
- ભારતની નારીનું સૌથી મોટું ભૂષણ તેની લજ્જાશીલતા છે.

૨૧.

સાદુ જીવન અને ઉચ્ચ વિચાર

આ જમાનામાં ઉપરોક્ત જીવનશૈલી અપ્રિય અને ઘણાંની દ્રષ્ટિએ અવ્યવહારુ, હાસ્યાસ્પદ અને અશક્ય જેવી લાગે છે. કોઈ પણ ઉન્નત કે આદર્શરૂપ કાર્ય પ્રારંભમાં તો એવું જ લાગે, પણ દ્રઢ સંકલ્પથી, ધીરજથી અને વિવેકથી તે ચથાપદવી સિદ્ધ કરી શકાય છે.

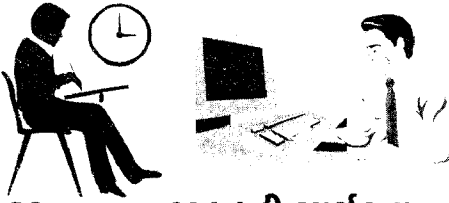
આધ્યાત્મિકતાના મૂળમાં જ નિઃસ્વાર્થતા અને પરોપકાર રહ્યાં છે અને આ બે ગુણોને જીવનમાં મૂર્તિમંત કરવાનો પુરુષાર્થ તે જ સાદુ જીવન. વિચાર અને વિવેકની પૃષ્ઠભૂમીમાં જ આવા જીવનની સંકલ્પના સાકાર થઈ શકે છે. તેના ભિન્ન ભિન્ન મુખ્ય ઘટકો નીચે પ્રમાણે છે.

૧. સાદું, સાત્ત્વિક, મિતાહારી ભોજન.
૨. સૌમ્ય, ઓછા મૂલ્યવાળો અને આવશ્યક પહેરવેશ.
૩. સતત ઉદ્યમ, સમયનો બરાબર સદુપયોગ.
૪. બને ત્યાં સુધી પોતાનું કામ પોતાની જાતે જ કરવું, બીજાને ચીંધવું નહીં.
૫. હોટલ, સીનેમા, ક્લબ - આ બધાનો પરિચય સામાન્યપણે કરવો નહિ અર્થાત્ ખપ પૂરતો જ કરવો. મનોરંજન માટે ખાનદાન મિત્રોને ઘેર જવું અને ઘરમાં જ સારી

વાનગીઓ બનાવીને ખાવી.

૬. બહાર ફરવા જવાનું મન થાય ત્યારે કોઈ પ્રાકૃતિક સુંદર સ્થળો, તીર્થધામો, સંસ્કારપીઠો, બાગબગીચાઓ, તળાવ-નદીઓ-પહાડો કે એવા સંસ્કારપ્રેરક સ્થળો પસંદ કરવાં; જેથી બાળકોને જ્ઞાન સાથે ગમ્મત મળે અને નવીનતાથી નિર્દોષ મનોરંજન પણ મળે. આમ કરવાથી બાળકોના શિક્ષણ-સંસ્કારમાં ફાજલ સમયનો સદુપયોગ થઈ જશે અને હલકા મનોરંજન માટે મનને અવકાશ રહેશે નહીં.
૭. વ્યક્તિગત જરૂરિયાતો સપ્રમાણ જ રાખવી; નહિતર કપડાં, બુટ-ચંપલ, કેસેટો, છાપા, મેગેઝીન, દવાઓ, શૃંગારનૂ પ્રસાધનો વગેરે ખૂબ જ વધી જશે અને તેનું ખર્ચ અને સાર-સંભાળ લેવામાં વધારે સમય અને શક્તિનો ભોગ આપવો પડશે, અને તેની વ્યવસ્થા ન જળવાતાં મનમાં એક જાતનો તનાવ પેદા થશે.
૮. કોઈને કોઈ સેવા, સંસ્કાર, સમાજ કલ્યાણ કે સાધનાના કાર્યક્રમમાં પોતાની જાતને જોડી દેવી. આમ કરવાથી જીવનનું ધ્યેય બંધાય છે, નિયમિતતા આવે છે, સત્કાર્યોમાં મન લાગેલું રહેવાથી કંટાળો આવતો નથી અને ખોટા મોજશોખ તરફ મન ઝાવાં મારતું નથી; જેથી વ્યક્તિગત અને કૌટુંબિક જીવનમાં શાંતિનો અનુભવ થાય છે.

૨૨. જીવનની સાર્થકતા માટેની દસ કૂચીઓ

જીવનને સફળ, શાંતિપૂર્ણ અને ખરેખરું મજેદાર બનાવવા માટેના થોડાક અનુભૂત કીમિયા પણ અહીં જ ટપકાવી દઉં છું.

૧. માળાપ, વડીલો, વિદ્વાનો અને સંતોનું હંમેશા બહુમાન અને વિનય કરજે અને સ્વમાન તો સૌ કોઈનું જાળવજે.
૨. સોબત વિષે ખાસ કાળજી રાખજે. ખાનદાન અને ઉમદા આચાર-વિચારવાળાઓની જ કંપની રાખજે.
૩. ઘરમાં, સંસ્થામાં, કે સમાજમાં સૌની સાથે પ્રેમથી રહેજે. નાના મોટાનો ભેદ કર્યા વિના સૌને યોગ્ય સગવડ, સન્માન, હૂંફ, ફરજની સોંપણી અને હક્ક મળે તેવું આયોજન અને પ્રવર્તન કરજે.
૪. ઘસાઇને રાજી થજે, કારણ કે જીવન વિકાસનો મૂળ-મંત્ર આ જ છે. જો કે પાયાના પથ્થર બનીને રહેવું, સહન કરવાની ટેવ પાડી તેને વળગી રહેવું એ કઠિન કાર્ય છે પણ સફળતાના ઉંચા શિખરો તે વિના સર કરી શકાતા નથી. દુનિયા જેને દુઃખ ગણે છે તે ખરેખર દુઃખરૂપ નથી, માત્ર પ્રસૂતિ પહેલાની પીડા કે સિદ્ધિની

પ્રાપ્તિ પહેલાના તપ જેવું છે.

૫. જિંદગીની પ્રત્યેક ક્ષણ અમૂલ્ય છે. એક મિનિટ પણ નકામી ન જાય અને તારા જીવનના ધ્યેયની દિશામાં કંઈક ને કંઈક પ્રગતિ થતી રહે તેનું ખાસ ધ્યાન રાખજે. આ માટે ઘણાં વર્ષો સુધી રોજનીશી કે ડાયરી લખવાથી થતા ફાયદાનો લેખકને અનુભવ છે. છેલ્લા લગભગ ત્રેવીસ વર્ષથી તો જીવન જ ખુલ્લી કિતાબ બની ગયું છે અને તેથી તે લખાતી નથી તો પણ તે (સમય) ના હિસાબનું ચિંતન તો કર્યા જ કરું છું.
૬. સારાં પુસ્તકોનો શોખ : તારા ઘરમાં ઉત્તમ પુસ્તકો વસાવજે. બીજા પુસ્તકો મધ્યે, મહાપુરુષોના ચારિત્રો ધ્યાનપૂર્વક વાંચજે અને વિચારજે, તો જરૂર તને ઉન્નત જીવન જીવવાનું ખૂબ જ બળ મળશે. જ્યારે ત્વરાથી જીવનવિકાસ કરવાનો નિર્ણય કરે ત્યારે, કોઈ સાચા સંતના કે અનુભવીના આશ્રયે પદ્ધતિસરનું વાંચન કરી તારા હૃદયના જ્ઞાન ભંડારને સમૃદ્ધ કરજે.
૭. મન-વચન-કાયાથી નિયમિત બનજે. મનમાં પોતાના અને સૌના કલ્યાણના વિચારોને જ સ્થાન આપજે. આમ કરવાથી તારી વાણી પણ સૌમ્ય, સાચી, શ્રેયસ્કર અને સાંભળનારને શીતળ કરનારી બનશે. નિયમિત પ્રવૃત્તિ તને જીવનના દરેક ક્ષેત્રમાં મહાન બનાવશે, બધા કામ સમયસર પૂરા કરી શકીશ, કાર્યક્ષમતા ખૂબ

વધી જશે, સહજપણે સુચશ ફેલાશે અને જિંદગીની ગાડી સફળતાની દિશામાં જલ્દી જલ્દી દોડવા લાગશે.

૮. આશાવાદી અભિગમ : દરેક કાર્ય પોતાની શક્તિ, સાધન અને પ્રયોજનને લક્ષમાં રાખીને ચાલુ કરવું. એક વાર જેનો પ્રારંભ કર્યો તે કાર્યમાં પ્રારંભમાં અનેક મુશ્કેલીઓ આવે તો પણ ધીરજ અને ખંત રાખીને તેમાં લાગ્યા રહેવું અને અન્યનો સહયોગ લેવામાં પણ સંકોચ અનુભવવો નહીં. થાક, કંટાળો, વિરોધ, ટાંચા સાધનો અને સમયસર સફળતા ન મળે તો પણ પ્રમાણિક અને વ્યવસ્થિત ઉદ્યમથી કાર્યની ચલાવેલી સિદ્ધિ થઈ જાય છે.

૯. વ્યસનરહિતપણું : જેના જીવનમાં મોટા વ્યસન હોય તે પરાધીન, વ્યગ્ર, ચંચળ ચિત્તવાળો, નાદુરસ્ત, ખર્ચાળ અને ચીડિયા સ્વભાવવાળો બની જાય છે. માટે પ્રયત્ને કરીને પણ દારૂ, જુગાર, માંસાહાર, શિકાર, ચોરી કે વિષયલંપટતા જેવા ભંચકર દુર્ગુણો પોતાના જીવનમાં ન પેસી જાય તેની સતત કાળજી રાખજે.

૧૦. ઠંડુ અને સ્વસ્થ દિમાગ : આવેશમાં આવી જવાથી એક જાતનું ગાંડપણ આપણા પર સવાર થઈ જાય છે. વાણી કે વર્તનનો ખ્યાલ રહેતો નથી અને અયોગ્ય કાર્ય થઈ જવાથી પોતાને અને અન્યને નુકસાન થઈ જાય છે. આવા મનુષ્યની મિત્રતા કોઈ કરવું નથી, તે એકલો-અટૂલો પડી જાય છે અને પ્રસન્નતાનો નાશ થઈ જવાથી

તે પોતાના કાર્યોમાં સફળ બની શકતો નથી.

મનની અને તનની તંદુરસ્તી માટે શવાસન (Relaxation) એક ઉત્તમ, સરળ, સર્વસુલભ અને પ્રયોગસિદ્ધ ઉપાય છે. સવાર-સાંજ પાંચ-પાંચ મિનિટના પ્રયોગથી અનેક લાભ થાય છે.

- તારું, તારા કુટુંબનું, મિત્રનું, પુત્રનું, પત્નીનું, માતા-પિતાનું, ગુરુનું, વિજ્ઞાનનું, અને સત્પુરુષનું યથાશક્તિ હિત, સન્માન, વિનય, લાભનું કર્તવ્ય થયું હોય તો આજના દિવસની તે સુગંધી છે.
- શુદ્ધ સચ્ચિદાનંદ, કૃષ્ણામય પરમેશ્વરની ભક્તિ એ આજનાં તારાં સત્કૃત્યનું જીવન છે.

૨૩.

અહો ગુજરાતીઓ !

ભારતના પશ્ચિમ કાંઠે, વિસ્તીર્ણ દરિયાકાંઠાવાળો (૧૬૬૩ કિ.મી.) આ ગુર્જરપ્રદેશ પ્રાચીન છે, પુનિત છે, હરિયાળો છે, ધર્મસંસ્કારવાળો છે, શિલ્પસ્થાપત્યથી સમૃદ્ધ છે તેમજ સંતોની, સતીઓની અને શૂરાઓની ભૂમિ પણ રહ્યો છે. આવા ભવ્ય પ્રાગૈતિહાસિક અને પ્રાચીન-અર્વાચીન પરંપરાવાળા ગુજરાતનું વર્તમાન (છેલ્લા ૪૦ વર્ષ) અને ભવિષ્ય કેવાં છે ?

જરા પ્રમાદ અને પક્ષપાતને છોડીને વિવેકપૂર્વક વિચારીએ. આપણે ગુજરાતીઓ ભલે વારસાગત રીતે વેપારી માનસવાળા છીએ, એ આપણી વિશેષતા છે, પરંતુ એટલામાં આપણે સીમિત થઈ જવાનું નથી. ઇ.સ. ૧૯૪૦ પછી જન્મેલી ગુજરાતની કેટલી વ્યક્તિઓએ જીવનના ઉચ્ચ મૂલ્યો સર કર્યા? સંસ્કાર, સાહિત્ય, વૈવિધ્યપૂર્ણ કળાઓ, વિજ્ઞાન, સંરક્ષણ, રાજ્યકારભાર, અર્થતંત્ર, રાષ્ટ્રીયતા, આરોગ્ય, શિક્ષણ, જીવનઘડતર, રમતગમત અને અધ્યાત્મ - આ બધા ક્ષેત્રોમાં આપણે અત્યારે ક્યાં ઉભા છીએ ?

* આઈ. એ. એસ., આઈ. પી. એસ. અને આઈ. એફ.

એસ. તથા લશ્કરી પાંખોમાં આપણું પ્રતિનિધિત્વ લગભગ એક ટકા જેટલું હશે. તેવી જ રીતે દિલ્હીમાં આપણું રાજકીય પ્રતિનિધિત્વ, (વર્તમાન કેન્દ્ર-સરકાર અપવાદરૂપ છે) વગ કે વર્ચસ્વ પણ તેટલું જ હશે.

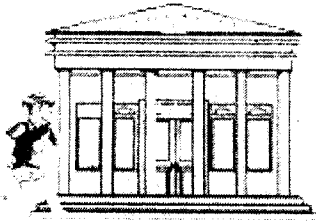
- * રાષ્ટ્રીય-સમાચારના સંકલનકારોમાં કોઈ ગુજરાતી દેખવામાં આવતો નથી.
- * ફાઇન આર્ટ્સ કે કોમર્શિયલ આર્ટ્સ અર્થાત્ સંગીત, શિલ્પ કે ચિત્રકળામાં પણ કોઈ મોટી ગુજરાતી હસ્તી વિષે ખાસ જાણવામાં આવતું નથી,
- * કંઈક સંતોષ વેપાર કે ઉદ્યોગના ક્ષેત્રે લઈ શકાય તેમ છે અથવા વિદેશસ્થિત ડૉક્ટરો-એન્જિનિયરોમાં ગુજરાતીઓનું ઠીક-ઠીક પ્રમાણ છે. શાકાહારના ક્ષેત્રમાં, પ્રમાણિક અર્થ-વિનિમયમાં અને કંઈક માનવસેવાના ક્ષેત્રે પણ થોડો સંતોષ લઈ શકાય.

અહીં જે મુદ્દા પર ખાસ કહેવું છે તે મધ્યમ વર્ગ અને શ્રીમંત વર્ગની યુવાનપેઢીને લક્ષમાં રાખીને કહેવાનું છે. હે યુવામિત્રો ! બિહાર-ઓરિસ્સા જેવા રાજ્યોની ગરીબાઈના અભિશાપથી અને સામાન્ય જીવનનિર્વાહની ચિંતાથી તમો મુક્ત છો, કંઈક એવું ઉત્તમ કાર્યકલાપનું આયોજન કરો કે જેથી તમને પુષ્કળ પ્રખ્યાતિ મળે અને આપણો પ્રાંત પણ ગૌરવથી પોતાનું મસ્તક રાષ્ટ્રીય સ્તરે ઉન્નત રાખી શકે. જેમ કે :

૧. જીવનમાં કોઈ એક ઉન્નત ધ્યેયનું લક્ષ્ય બાંધો અને તે માટે યોગ્ય સામગ્રી પ્રાપ્ત કરવા કમર કસો.
૨. 'The days of our youth are the days of our glory' એ સત્ય સિદ્ધાંતનો સ્વીકાર કરીને, રોજ ૧૬ કલાક કામ કરો અને મક્કમતાપૂર્વક અને શીઘ્ર ગતિએ જીવનના ધ્યેયને સિદ્ધ કરો.
૩. તથાકથિત મનોરંજનના સાધનોથી દૂર રહો. ધ્યેયનિષ્ઠ અને સમર્પિત મનુષ્યોના સમાગમનો લાભ લઈ પ્રેરણા મેળવો. તમે નિર્દોષ આનંદ અને પ્રસન્નતા માટે યોગ્ય સાધનોને સ્વીકારો પણ જીવનલક્ષ્ય ન ચૂકો. યાદ રાખો, 'Duty is Diety'.
૪. માદકદ્રવ્યોનું સેવન તમને ગુલામીની જંજીરોમાં અને રોગોની જાળમાં ફસાવી દેશે; દેખાદેખીથી દૂર રહો અને તથાકથિત સુધરેલા સમાજની કલબલાઈફ અને તેવા દૂષણો માટે સમય જ ન ફાળવો. હળવા આસન, વ્યાયામ, બાળકો સાથે ગમ્મત કે કોઈ કળાકાર સાથેના કે એવા કોઈ નિર્દોષ સાધનના અવલંબનથી જરૂરી મનોરંજન પ્રાપ્ત કરી લો.
૫. સારા પુસ્તકોનું નિયમિત વાંચન કરવાથી તમને અત્યંત પ્રેરણા, સ્ફૂર્તિ, મનોરંજન અને દ્રઢ મનોબળની પ્રાપ્તિ થશે.
હવે હારકાઠીશ શ્રીકૃષ્ણ, મૌર્યો અને ગુપ્તો, શ્રીમાળો

એને ગુર્જરો, ચાવડાઓ અને સોલંકીઓ, હેમચંદ્રાચાર્ય અને કુમારપાળ, અહમદશાહ આદિ સુલતાનો, નરસિંહ અને મીરા, સહજાનંદ સ્વામી, દયાનંદ અને જલારામ, રાજચંદ્ર અને ગાંધી, નર્મદ અને નાનાલાલ, કાલેલકર અને આનંદશંકર ધ્રુવ, મેઘાણી અને રવિશંકર રાવળ, સરદાર પટેલ અને કનૈયાલાલ માણેકલાલ મુન્શી, મોરારજીભાઈ અને ડો. જીવરાજ મહેતા, શ્રી મોટા અને શ્રી રંગ અવધૂત આદિ મહાનુભાવોના જીવનમાંથી પ્રેરણા લઈને પોતાના જીવનની ઉન્નત કેડી કંડારવાની પ્રેરણા આજની પેઢી ઝીલે અને પ્રતિજ્ઞારૂપે તેને નિભાવી ઉન્નત જીવન બનાવે તે જ ભાવના સહિત. Best of Luck to you.

ગુરુકુળ

અને તેની ઉપયોગિતા

૨૪.

આ સંસ્થા સંસ્કારપ્રેરક આધ્યાત્મિક સાધના કેન્દ્ર તરીકે કાર્યવાહી કરે છે.

સ્કૂલના વિદ્યાર્થીઓને સારા સંસ્કાર પડે તે માટે નાનું ગુરુકુળ ચલાવે છે જેમાં બાળકો પોતાના અભ્યાસ સાથે દૈનિક-પ્રાર્થના, ગુરુવંદના, આરતિ વગેરે કરે છે. અને સુયોગ્ય શિક્ષકો અને ગૃહપતિ પાસેથી સારી વાર્તાઓ, ભક્તિપદો અને સંતોના દર્શન દ્વારા વિવિધ પ્રકારના સાત્ત્વિકતાના સ્પંદનોને ગ્રહણ કરી, ભાવિમાં પોતાના કુટુંબની અને રાષ્ટ્રની સેવા કરી શકે તેવા ઉચ્ચ કક્ષાના નાગરિકો તરીકેની સમુચ્ચય કેળવણી પ્રાપ્ત કરે છે.

આર્થિક રીતે સામાન્ય સ્થિતિના બાળકોને વિશેષપણે ઉપયોગી થવાના અમારા આ નમ્ર પ્રયાસને સમાજ વધાવશે તેવી ભાવના સહિત.

હવે આપણે ગુરુકુળ સ્થાપી રહ્યા છીએ અહો પ્રેમાણ અને જવાબદાર તેવા બાળકોને આપણે ઘણા શક્તિશાળી અને સુંદર કાર્યો કરવા સમર્થ કરીએ છીએ. જ્યાં આપણે આપણા અંતરમાં ઊંડા ઉતરી નિસ્વાર્થ ભાવે આનંદમય જીવન જીવતા શીખવવાનો પ્રયોગ કરી પ્રયોગવીર બનાવીએ.

૨૫.

૧૨ મહામંત્રો જીવનની ઉન્નતિના

- ૧) પોતાનું કાર્ય સારી સમજણપૂર્વક, સત્યનિષ્ઠાથી કરો.
- ૨) આવક કરતાં ખર્ચ ઠીક ઠીક ઓછો રાખજો; જેથી જીવન ચિંતામુક્ત અને કરજ વગરનું રહી શકશે.
- ૩) જીવનની પ્રત્યેક ક્ષણનો સદુપયોગ કરશો તો સમયના અભાવનો પ્રશ્ન સ્વયં હલ થઈ શકે.
- ૪) સંપત્તિનું જતન કરો છો તેટલું જ જતન, સંતતિને સંસ્કારિત બનાવવા માટે કરજો.
- ૫) ખાનદાન અને ઉમદા મનુષ્યોની જ સોબત કરો.
- ૬) સ્વચ્છતા અને વ્યવસ્થાનો જીવનનાં સર્વ ક્ષેત્રોમાં બરાબર ખ્યાલ રાખશો.
- ૭) જીવનમાં પ્રભુ પર અતૂટ વિશ્વાસ રાખી, તેની સંપૂર્ણ શરણાગતિ કેળવો.
- ૮) તમારી વાણી ધીમી, સારી, મીઠી, ખપપુરતી અને આદરદેવાવાળી રાખજો.
- ૯) ઉત્તમ અને અધિકૃત ગ્રંથોનું વારંવાર અને નિયમિત વાંચન કરો.
- ૧૦) શ્રદ્ધા, ધીરજ અને ખંતને કાર્યની સફળતા માટે પાયારૂપે સ્વીકારો.
- ૧૧) ધ્યેયનિષ્ઠ અને અડગ નિશ્ચયવાળા બનો.
- ૧૨) પ્રત્યેક પ્રાણીમાત્રમાં પરમાત્માના દર્શન કરો, જેથી વિશ્વમૈત્રી અને ચિત્તની શાંતિનો અનુભવ થવા લાગશે.

‘હું આત્મા છું,
આપનો સેવક છું,
સૌનો મિત્ર છું.’